

A MAGYAR NEMZETI KARAKTER.

I

A magyar «moralisták» nemzeti jellemünkkel foglalkoztak elsősorban s nem általános erkölcsi problémákkal. Minden nemzeti katasztrófánk után, amelyben pedig bőven volt részünk, önönmagunkban kerestük a hibát s ami jellemző, sokkal inkább lelki, jellembeli vonásokban, mint társadalmi viszonyainkban. A magyar önismeret mindig önvád volt és sokszor nagyon közel járt az önmarcangoláshoz. «Hibákkal» nagyszerűen tudnánk magunkat jellemezni. Igaz, hogy ezek a megállapított karaktervonások, amelyeket egyik író a másiktól vett át — gyakran minden kritika nélkül —, legtöbbször nagyon összetett jelenségek megjelölői és azokat, egészen a legutóbbi időig, nem bontotta fel tényezőire a tudományos analízis. A nemzeti karakter problémáinak ilyen kialakultnak tekinthető hibák szerinti tárgyalása, erős moralizáló hajlandósággal egybekötve, ma is foglalkoztatja nemzetnevelőinket. Minden jelentékenyebb politikai célkitűzésünket vagy cselekvésünket állandóan nyomon kíséri az a kritika, hogy vajjon a nemzeti karakternek megfelelő-e az, előnyt vagy hátrányt jelent-e annak egészségessége szempontjából. Alig telik el nap, hogy újságjaink ne foglalkoznának nemzeti jellemvonásaink, lelki sajátosságaink elemzésével. S valóban, nemzeti létünk függ attól, hogy kialakult, értékes karaktervonásainkat meg tudjuk-e őrizni a maguk erejében és tisztaságában. Az efeletti aggodalomnak hatása érezhető a magyar karaktert tárgyaló tanulmányok mindegyikén.

Azoknak a magyaroknak száma, akik hittel magyarok s hívek a magyar nemzet értékrendjéhez, vagy az ezeréves állameszméhez, sokkal számosabban vannak, mint azok, akik kiforrott magyar karakterrel, lelkeséggel rendelkeznek. Távrolról

sem vonható kétségbe a nemzethez tartozásuk s meg van a maguk nagyon értékes funkciójuk, éppen eltérő tulajdonságaik következtében is. De az, aki a maga jellemvonásaiban maradéktalanul képviseli a magyar típust, ösztönösen megérzi rajtuk, hogy lelki gyökereik még részben idegen talajból táplálkoznak: elég ehhez egy gesztus, egy túlzott hangsúly, egy mondat, amelynek pátosza hamis, valamely dolognak túlértékelése, vagy külső tényekre való ösztönös reakciónak eltévesztése. Mindennek következtében rá kell jönnie, hogy a nemzeti karakter nem egységes, vannak olyan változatai, amelyek még csak tisztulás után juthatnak a teljes azonosulás fázisába. Feladata van tehát, — értékes mintául kell élnie. De látja másfelől a már kialakult legsajátabb karaktere változásának lehetőségét is: a kisebbségi sorban élő magyarok magatartása, lelki tulajdonságai megtanítják arra, hogy öröknek hitt hibái, fogyatkozásai változó társadalmi viszonyok között, egy nemzedék alatt javulnak vagy teljesen eltűnnek.

További sajátossága helyzetének, hogy a nemzeti karaktert nemcsak kívülről éri vádoló kritika, hanem belülről is támadásnak van állandóan kitéve. Kétségbevonják tradicionális magatartásának létjogosultságát, korszerűségét, értékességét. Ezekkel a támadásokkal szemben a védekezésnek különböző módja áll rendelkezésre s egyébként csak károsnak nem minősíthetők, mert hiszen ez is hozzájárul ahhoz, hogy önmagát jobban megismerje s az illúzióktól, az indokolatlan önbecsüléstől szabaduljon. — Mondják, túlságos individualizmusa miatt nem szervezhető, megállapítják róla, hogy ő maga sem tud szervezni, nem való kereskedőnek stb., stb.,s ezekkel az ismétlődő támadásokkal végre kikényszerítik belőle a védekezés kapcsán annak felismerését, hogy ezek a megállapítások mily nagy mértékben szolgálnak idegen hatalmi törekvéseket s hogy a kérdéses vonások mennyiben vezethetők vissza társadalmi tények hatására.

Érdeklődve nézi magát a külföldi jellemzésekben is. Azok az inkább érdekességre utazó, exotikumot felmutatni akaró karakterképek, amelyeket a csárdás, csikós, pusztas, gulyás, tokaji stb. szavakkal idézhetünk fel, legfeljebb bosszantják vagy mulattatják, azonban különösebb elhárító reakciót nem váltanak ki. Van egy más irányú nemzetkép is, amely változatlanul még

ma is ázsiai lovast, az ázsiai lovas lelki örökösait, kíméletlen oligarchákat lát a magyarságban, — amely jellemzésnek is megvannak a majdnem nemzetenkint megkülönböztethető típusai. Ezekkel az ártalmasabb klisékkel szemben reakciója egy mondatban foglalható össze: «Szeretné magát megmutatni». Megmutatni t. i. a maga valóságában, mert meg van róla győződve, hogy ez az egyetlen út arra, hogy ezeket a félreértésből származó lelki képeket valamilyen módon helyesbíteni tudja. De azt is megérti, hogy bizonyos, ellenszenvből vagy kényelmes közönyből származó rosszindulatú megítéltetéssel számolnia kell. Aki megáll a Zuider See hatalmas gátjánál és az Északi-tenger feletti nagy győzelmet jelentő emberi alkotásnak ünnepi pillanatait átéli, legyen bármennyire idegen is, teljes szolidaritással a céltudatos, kitartó, áldozatos emberi munka diadalának fogja érezni ezt a művet, a természet romboló ereje felett. Úgy fogja érezni, hogy ez több talán, mint csak munka, — utánzása a teremtésnek. *Aki gátat épít, — Istennek segít.* Ezt a munkát mindenki, akiben az emberi alkotás szolidaritása él, a magáénak tudja tekinteni, és ez a rokonszenv árad ki azokra, akik e mű létrehozói. De egy nemzet, amelyik történelmi sorsa következtében embertengerral folytat soha meg nem szűnő küzdelmet (ott a küzdelem «*munka*», — itt a küzdelem «*harc*») olyan gátszakadással szemben, amely az ő számára létének megsemmisítését, létformájának szétzúzását jelenti, az a nemzet sokkal nehezebben érheti el, hogy küzdelmében, létében megpillantsák az emberi értékes magatartásnak mindenki számára nyereséget jelentő vonásait. Pedig ő is a romboló természet ellen küzd, lehet, hogy sohasem támad, hanem mindig védekezik, védi a maga országát, a maga lelkének kialakult birodalmát. Emberi tragédia: hiszünk a saját lelkünk értékes voltában, mert annak értékek utáni vágyódását élményszerűleg éljük át, a másoké pedig a politikai létsíkon örökké természet, romboló természet kell, hogy maradjon. A mondottakból érthető, hogy változást, veszedelmes elfajulást, olyan másolást látva, amely az értékes eredetiség rovására megy már — félreértéssel és rosszindulattal küzdve —, néha megrendül nemzeti karakterének ható erejébe és értékeségébe vetett hite.

Ehhez járul még, hogy egy-egy cselekedetét látva maga előtt, hirtelen arra ébred, hogy ez nem az ő műve. Passzív és visszahúzódó volt, a cselekvés egymásbafonódó sorában valakinek cselekednie kellett, s mert ő azt elmulasztotta, valaki más cselekedett helyette. Ilyenkor irtózat fogja el, — az idegen a lelkében lakik már. Sőt: jogot formált a lelkében-lakásra.

Ezt a lelket tíz évszázad alatt a Kárpátok medencéje formálta, amelyről E. Reclus, a kiváló francia geográfus állapította meg, hogy egyike Európa legjobban kialakult földrajzi egységeinek. E keret összeszűkítése azonban nem zúzta össze lélekformáját, amely a német és szláv tenger közepette mint minden hullámveréssel dacoló sziget kialakult. Önmagát megérteni akarva szívesen veszi segítségül a történelem tanulságait és eredetére emlékezik. Ez az eredet, mint a minél távolabbi Ázsiából való származás mítosza, ma is él a köztudatban és talán ma már az a jellemző inkább, hogy erre az eredetre oly szívesen emlékezik. Pedig nem érzi magát idegennek Európában; de testvértelennek érezte magát története egész folyamán s Európa érezte őt — elégszer tudtára adva ezt, — idegennek. Az őshazára való emlékezés hőrosza az a Körösi Csorna Sándor, aki Darjilingben alussza örök álmát, aki a magyarság bölcsőjét indult el megkeresni és évtizedes munkával, mint tibeti szerzetes megalkotta a tibeti nyelv első nagy szótárát, hogy közelebb juthasson egy nagy célhoz, amelyet mint serdülő ifjú tűzött ki maga elé. A magyarságban rejlő értékes karaktervonások egyik képviselője ő: egy romantikus elképzelés, amely a nemzet nagyságának átéléséből, a nemzetnek való használás érzelméből született s azután kitartó és szívós munka egy életen keresztül, önfeláldozóan a siker kevés reményével, külső elismerést sohasem váróan. «Elvérezni egy gondolatom, ilyen értelemben is véve, — nem egy magyarnak sorsa.

Jellemének alapjait véli felfedezni a hódító nomád, lovas pásztor nép karaktervonásaiban s keresi sok ellentmondó tulajdonságának okait eredetének kettősségében is. A finnugor eredetű magyarság, az őshazában és vándorlásai közben már törökhatásnak volt kitéve, török népelemekkel keveredett és ez a hatás később érkező néphullámok és a török megszállás hosszú ideje alatt újabb tápot kapott, minek követ-

keztében a finn-ugor vonásokon kívül török faji karaktervonások is élnek benne. E faji szempontokat előtérbe helyező elmélet szerint a magyarság államalkotó képessége, hadban való jártassága, harci erényei, mozgékonyága, lobbanékonyága a török elemnek köszönhető, és a magyarságnak uralkodó osztályai, elsősorban tehát a földbirtokos nemesség őrizte volna meg tisztán ezeket a vérségi és faji jegyeket. Az ugor eredetű magyar képviseli viszont a szívós kitartást, a megszerzettnak megtartását, a jőzanságot és a reális szemléletet. Újabb archeológiai kutatások eredményeképp feltehető, hogy az őshazában — de később a X—XIII. században is normann keveredésen is keresztülment az alakuló magyarság, ez talán hódító ösztönét s államalkotó képességeit erősítette. — Közismert, hogy a történelem további folyamán német és szláv elemek olvadtak fel a magyarságban. De mindezek után, bár már utaltunk a magatartásban mutatkozó, még nem teljesen tökéletes asszimilációra valló karakterbeli eltérésekre, maga a nemzeti karakter egységes, kialakult és magabiztos, s mint ilyen: irányító példaadó hatóerejét megtartotta. Úgylátszik, van karakterbeli «kimendeleződés» is. Megemlíthetjük mégis, hogy a korszerű faji elméletek hatásaképpen különbségeket tesznek újabban árja magyarok és turáni magyarok között. Ez utóbbiak lennének azok, akik vérükben túlnyomóan a honfoglaló ugor és török származású népelemek faji tulajdonságait hordozzák. Árja magyarok viszont azok, akik a történelem folyamán váltak magyarokká és kisebb vagy nagyobb méretekben német vagy szláv vért hordoznak ereikben. — Ez azonban múltó epizód. A nemzeti karakter az ezeréves történelem folyamán elég erősnek bizonyult idegen hatásokkal szemben, s ha még van feldolgozandó, van még bizonytalan, van még ingadozó az igazi magatartást környező és körülvevő lelkiségben, úgy kétségtelen, hogy azokat is fel fogja dolgozni. Tatár- és törökdúlás, a Habsburg-uralom elnémetesítési törekvései, mind nem tudták lelkének alapvető tendenciáit megtörni vagy meghamisítani.

A magyarság jellemzése céljából egy magatartásból indulunk ki, — ez a magatartás a büszke ember magatartása, (változatai: dac, hetykeség, *gőg* stb.) A «magyar büszkeség» nem hiányzik a legrégebbi jellemzésekből sem, ott található

már a hódító honfoglaló magyarság jellemvonásai között is. Azóta ott van minden külföldinél, olykor elismerőleg, gyakorta elítélőleg, amikor is annak torz vagy patológikus vonásai kerülnek előtérbe, különösen akkor, amikor annak indokolatlanságát akarják a gyűlölködés jegyében leleplezni.

Természetesen ott található ez a jellemző vonás kisebb vagy nagyobb hangsúllyal mindazoknál a magyaroknál, akik e kérdéssel foglalkoztak. Ott található Kölcsey-nél, a Himnusz költőjénél, akinél a következő sorok olvashatók: «Büszke magyar vagyok én, keleten nőtt törzsöke fámnak». A legújabbkor magyar költői közül utalhatunk Ady Endrére, aki legmélyebben látta a magyar lét és sors problémáit, karaktervonásainkkal való összefüggésükben.

Már 1861-ben erre a karaktervonásra építette fel a magyarság jellemzését egyik kiváló történetírónk.¹ Tehát már akkor is látták így ezt a problémát. Sokan persze azt fogják mondani, hogy a problémának ez a látása azóta el is avult. Részben talán igazuk lesz, de fűzzük hozzá — sajnos! Nem mintha egy letűnő társadalmi osztályhoz kötött tulajdonságot, jellemvonást fájlalnánk, mert ahogy a magyar történelmi osztályok fiainál, épúgy megtaláljuk a magyar parasztnál is ezt a lelki vonást, mint legjellemzőbb alapvető tulajdonságot, hanem inkább azért, mert amint látni fogjuk, a büszkeségnek ez a fajtája olyan értékekhez való kapcsolódást jelent, amely értékek mintha egyre inkább devalválódnának a mai Európában. S bár nehéz volna egy merev konstrukciót erőszakolva minden tulajdonságunkat ebből a magatartásból levezetni, az kétségtelen, hogy valamennyi «erényünk» és «hibánk» bámulatos összhangban van vele.

A jellemző magatartásokat jelölő, lelki tulajdonságokat jelző szavak telítve vannak érzelmi velejárókkal, amelyek az ezt használó társadalom még egybefolyó értékelésének kifejezői. S ezek aligha fejthetők ki másképen, mintha feltárjuk az élménytartalmat, ami az értékelés háttérében van és ezeknek az értékeléseknek társadalmi helyzethez való kapcsolódására

¹ Szabó Károly kisebb történelmi munkái Bpest (Ráth), 1873 c. műben, I. kötet 285—301. lap «A magyar nemzeti büszkeségről».

rámutatunk. — S nyilvánvaló az is, hogy egészen másképen alakul egy olyan tulajdonság, amely uralkodik egy lelkiségben, mint az, amelyik másutt szolgáló szerepet tölt be.

A magyar büszkeségnek sajátos voltát a kapcsolódó tulajdonságok fogják megadni. Itt arra utalunk, hogy ez a büszkeség az egyén önerejének és értékének olyan átérzéséből születik, amely nem szorul arra, hogy kiválóságát tettekkel igazolja. Nem akar «látszani», nem akar sem más, sem több lenni. Ez fel sem merülhet benne. A büszkeségnek eléggé ismert változata ez. Azt jelenti, hogy többet érés jelent a személyiség, mint az egyén legkiválóbb teljesítményei és munkaeredménye. Többet jelent *lenni*, mint eredményt felmutatni. «A vers csak cifra szolgál, urával halni ez a szolgál dolga» — írja Ady Endre. Talán a büszkeségnek ez a fajtája, ilyen átélése, a külső cselekvés eredményének a személyiség értékelése mögé való szorítása s hogy ez még mindig bennünk él — oka elsősorban annak, hogy bennünket ázsiaiaknak éreznek és tartanak a «nyugatiak».

Ez a büszkeség azonban teljes józansággal párosul. «Les nuances sont si délicats qu'esprit fier est un blâme, áme fiere est unelouange» — mondj a Voltaire. A lélek büszkeségéről van itt szó és nem a szellem kevélységéről. Tudja a magyar ember, hogy vannak értékek azonkívül is, amelyeket ő képvisel. Tudomást vesz róluk s egyben azt is, hogy azok nem az ő fájának gyümölcsei. Az idegenben is megérzi a rokon vonásokat, s azok tetszenek neki. Alapvető elve: a «méltó hozzám», — ha van viszont valami, amitől irtózik, ami teljesen idegen, amitől fél, mert tudja, hogy elhatalmasodása esetén megsemmisítheti azt a léttípust, amelyet ő képvisel, ez: a «kifizeti magát» elv. — Ez a «méltó hozzám» az, ami cselekvésében irányítja, ami egész életén keresztül utat jelöl számára. De még halála pillanatában sem hagyja el, ugyanaz a büszkeség él benne az utolsó percekben is. Egyenes derékkal lép be a halál kapuján: a «hitem megtartottam, a harcom megharcoltam» büszke érzésével.

Ennek a büszkeségnek t. i. előfeltétele, hogy önmaga előtt tisztán álljon, igazolt legyen minden cselekedete. Érezze át azt, minden pillanatban, hogy hú maradt a maga értékrendjéhez.

Ha tehát ezt a magatartást megérteni akarjuk, a lélek mélyére kell leszállnunk és igyekeznünk kell megvilágítani, mi az az értékrend, amelyhez ragaszkodni, amely szerint élni kell a mi magyarunknak, ha életelemében, a büszkeségben meg akar maradni.

A szabad nemzeti közösség által kialakított személyi lét az egyetlen lehetséges létforma számára a földön — egyben a legelőkelőbb is. Nem lehet más, amíg él. Ha nem tudja élni ezt az életet, a más már nem élet; a halált jelenti valamilyen formában, vagy pedig csökkent értékű, megsebzett vagy bemocskolt létet. Ez a létforma a nemzeti lét átéléséből táplálkozik. Hisz, minden reflexió nélkül, ennek a nemzeti létnek örökkévalóságában, mert azt megtámadhatatlan értéknek érzi. Magyarnak lenni annyit jelent számára tehát, mint hinni a magyar nemzet örökkévalóságában. Azaz, a magyar nemzet örökkévalóságában hinni és nem egy másikéban. Át-élni az örökös veszélyeztetettség következtében ennek a hitnek — amely azért ilyen erős, mert kevesebb nem volna elég fennmaradásunkhoz — megingását, kétely által való szétmaratását, azonban újra és újra úrrá lenni a kétségbeesés felett, mígnem ez a ösztönös hit parancsoló tudattá változik. Értelme lesz előtte a létnek, az emberi létnek, sajátmaga létének, amely a nemzeti lét kohójában alakult ki. Ez az értelem a tudatosság különböző fokán él természetesen a nemzeti közösség egyes tagjaiban. Legteljesebb tudatossággal, persze, csak kevesekben. De elemei, különösen az érzelmileg átszínezettek, — a nemzeti közösség minden tagjában megtalálhatók.

Ki kell térnünk tehát arra, hogy miben látja a magyar ember létének értelmét. Ezt elsősorban története tanulságtétele mellett keresi. Abból akarja a rejtett titkot kibogozni. Abba nem tud belenyugodni, hogy ne legyen más rendeltetése, mint elvérezni «kóbor tigrisek serege» gyanánt. Itt újra jelentkezik az a jelenség, amire már utaltunk a karakterrel kapcsolatban, hogy nemcsak kívülről vonják kétségbe létének értelmét — ez többé-kevésbé ma minden kis nemzet közös sorsa —, hanem az is jellemző, hogy létének értelmét ismét belülről is kétségbevonják. Gondos kutatás tanította meg az utóbbi évtizedekben, mi minden írandó idegen szellem munkájának

javára álladalmában és kultúrájában. — A múltban létének értelmét az a hivatása jelentette, amiben osztozik más nemzetekével, hogy a keresztény civilizáció védőjének, védpajzsának hitte magát. Ez a régmúlté. A mai eredmény röviden összefoglalva a következő: a magyar történelem értelme, s így a magyar lét értelme is egyben, — helytállani önmagunkért, a magunk erejéből a sors minden viszontagsága között. Fenn tartani szabadon azt a nemzeti közösséget, amely élő kerete és előfeltétele annak, hogy az egyén személyiséggé gazdagodjék, hű maradni egyéniségünkhöz és várni, várni egy nagy feladatot, ami épúgy lehet egy kis nemzet rendeltetése, mint egy nagyé.

Ez a nemzeti közösség, amelyik ilyen hangsúllyal előtérben van, elsősorban egy eszmét jelez, egy olyan eszmét, amelyben az összes örök értékek sajátos arányban átszíneződve vannak együtt. Ez az, amit úgy szoktak jelezni, hogy a magyar nemzet nem «haza», nem «politikai nemzet», hanem egy civilizáció».¹

Illyés Gyula² számol be arról, hogy egy költői matinén, Parisban magyar költők verseit szavalták — éppen Ady Endrének egy versét —, a siker kitörésének egy extatikus pillanatában kérdezte tőle a társaságában lévő francia nő: «Mit mondott, mi ez?» ... kérdezte izgatottan. «Kipirultan fordítani kezdtem: «Most perc-emberkék dárídója tart, de építésre készen a kővünk. — Nagyot végezni mégis mi jövünk, — nagyot és szépet, emberit» — az utolsó szónál hirtelen megálltam, riadtan, kijózanodva. Azt kellett volna fordítanom, hogy «s magyart», a «quelque chose de grand et de beau, d'humain» után már ajkamon volt a szó, hogy «et d'hongrois», mikor belém nyilait, és ha azt mondanám, «et de bulgare» vagy — ennek a Marianne-nak igazán mindegy — et d'azerbedjan? Megérti ez, hogy ebben a sorban a *nagy*, *szép*, az *emberi* után úgy áll ott a *magyar*, mint az összeadás számoszlopai alatt az összeg? A kérdéstől riadtam vissza. Ezer évet kellett volna összezeznem, azaz ennél is ezerszer többet: ezer esztendő reményét. ...»

A nemzeti közösség pusztá léte a történelem folyamán számtalanszor forgott végveszélyben. A magyarság minden küzdelme mindig éppen csak hogy a végső veszélytől megmentő

¹ Samageot A.: Découverte de la Hongrie. Paris (Alcan), 1937.

² Illyés Gy.: Magyarok. Bpest (Nyugat) 1938. II. k. 374 l.

küzdelem. Ez alól a küzdelem alól kitérni azonban «a nem fizeti ki magát» elv alkalmazásával, az okosság sugallatára hallgatva, sohasem volt szabad. A veszélyeztetettség átélése át van színezve az eleve elrendeltettség elszánt hangulatával és az abból folyó kötelezettségével a minden körülmények között való helytállásnak. A helytállás ismét egyike lesz azoknak az elemeknek, amelyek a legkülönbözőbb változatban jellemezni fogják a magyar ember magatartását. Szembenéz sorsával is, szembe akar nézni minden kötelezettségével és minden veszedelemmel. S hivatását itt ebben a földrajzi helyzetben akarja teljesíteni. Ha valami katasztrófa következtében néptelenné válna Európának valamilyen előnyösnek látszó, nyugodt életet biztosító területe, s módjában volna az egész nemzetnek odaköltözni, nem kétséges, hogy a magyar nemzet felháborodva utasítaná el magától az elvándorlás gondolatát. Nem megszokásból, nem tunyaságból, nem az újtól való irtózástól és más hasonló lelki tényezők hatása alatt, hanem mert itt akar helytállani, itt akarja sorsát beteljesedve látni. A nomád honfoglalók lelkükben hozták ide a nemzetet, s bár a nemzet nekünk is a «lelkünkben él», láthatatlan és elszakíthatatlan kötelékek a magyar földhöz bilincselnek, — ha tovább mennénk, úgy éreznénk, hogy nem volt értelme azok életének, akik itt vértüket adták a magyar lét védelmében.

Elemezni kellene most a magyar nemzet-élmény tartalmát, hogy mit jelent a «nemzet» — csak annyit mondunk, hogy az szabad emberek közössége, sorsközösség, — az egyedülvalóság érzése, de mindenekelőtt a szabadság és függetlenség akarása. Ez a szabadság ismét élményszerű. Annak átélése, hogy a számára értékes élet csak a szabad térben és a szabadság levegőjében lehetséges. És ennek a szabadságnak eszköze az állam függetlensége épúgy, mint az egyén szabadságának előfeltétele a másoktól való nem függés.

Természetes, hogy ezeket az egybefolyó élményeket egybefoglalja s talán időben és érzés-intenzitásban is megelőzi valami, amit az uralomra termettségnek, annak átérésének lehet nevezni. Legmélyebb meggyőződése szerint hatalom illeti meg. Úr akar lenni mindenekfelett. S mert ez a hatalom őt személyiségének értékes volta következtében megilleti, következik

ismét egy olyan élmény, amelynek megértése nélkül nehéz eligazodni a magyar lélek ellentmondásokkal teli gazdagságában. Ez az életérzet a következő mondatba sűrítethető: «Nem követhetek el igazságtalanságot». Míg Groethuysen szerint a demokratikus életérzést az jellemzi, hogy mélyén az a meggyőződés él: «nem történhetik velem igazságtalanság» —, addig ennek a magyar életérzésnek alapja az előbb említett mondatba foglalható. Ebből az élményből a legnemesebb cselekedeteket szülő magatartás következhetik, de amint látni fogjuk, forrása lehet természetesen nagyon sok patológikus lelki vonásnak is.

Fűzzük hozzá, hogy benne van ebben az élményben a magyar föld értékességének átélése is, benne van a magyar táj a maga változatosságával, gazdagságával és bőségével. Mindezt pedig sajátosságosan átszínezi az esztétikai szempont uralma is, — ami a formák megbecsülését, a mértéktartást jelenti. És ez teszi a nemzet-élményt olyanná, hogy nem kritikát kíván, hanem azt az ítéletet, hogy ezt így a maga egyszerűségében elfogadom vagy nem fogadom el, tetszik nekem, vagy elhárítom magamtól.

A büszkeségnek magyar változata tehát valóban a lélek büszkesége, azon az érzésen épül, hogy lelke olyan anyagból van, amely alkalmassá teszi egy értékes életforma megvédésére, a heroikus végzet-vállalásra, lemondásra és helytállásra.

Az már most másodrangú szempont, hogy történelmi sorsa következtében a harc és védekezés elsőrendű fontosságot kapott, s ennek következtében lelkének az örök értékek művelésére hivatott képességei szintén ennek a célnak rendeltettek alá. Az ebbe a helyzetbe való belenyugvás teszi tragikussá a magyar életet. Hisz örök értékekben, nemzetek feletti rendben, sorsban és igazságban. S tragédiája, hogy helyzetéből kifolyólag élményszerűleg tudja, milyen elérhetetlen messzeségben ragyognak azok. A harc elkerülhetetlenségének s örök voltának élménye ez: az a tudat, hogy sorsa olyan örök küzdelemre ítélte, amelynek végén nem remélheti a nagy cél elérését, azt a harmóniát, amelyet ösztönösen keres, s amely után vágyódik. De talán igaza van Ravasz Lászlónak, hogy az emberi életet sokkal inkább formálja az, amivé nem lehetünk soha, mint az, amivé lettünk vagy lehetünk.

Ezt a büszke magatartást sajátosan színezi át a magyar ember időélménye, amely mintha lassúbb volna, mint Nyugat-Európa rohanó élettempója, — továbbá érzése szerint minden cselekvés, égrező akarás tragikus mulandósága s egyben a természet maradandósága és horizontális nyugalma. Talán ebben valami elfojtott és elfelejtett naturalista ősvallásra való emlékezés él. Átszínezi a merengés, amelyben átömlik lényé a körülvevő környezetbe. Sajátos jelleget ad neki, hogy hódító akarata akadályokba ütközve megtört a zsúfolt Európában s örökös harcra és védelemre készíti a külső ellenség. Folytonos óvatosságra inti a belülről fenyegető támadás. Lelkét megmásítja valami elkerülhetetlen kényszerű intellektualizálódás és méltatlannak érzett munkára való fokozatos rákényszerülés.

Az ilyen mértékben nemzetivé színeződő büszkeség hordozóját jellemezni fogja mindaz, ami élményszerűleg érték előtte, ezeket szereti, ezek irányítják cselekvésében. Ezeknek védelmében mozdul ki büszke magatartásából, hogy cselekedjék. Első helyen kell említenünk a szabadságszeretetet, amely összefolyik és összefonódik függetlenségére irányuló féltő gondjával. Szabadság, amely azt jelenti, hogy önmagát embernek csak akkor érzi, ha módjában van a sajátmaga értékvilágában élni, aszerint fejlődni, és függetlenség, ami az előbbinek külső feltételeit teremti meg. Vonatkozik ez természetesen nemcsak az egyénre, hanem a nemzeti közösségre is, és a magyar történelem utolsó évszázadainak egyik jellemző vonása, hogy a nemzet szabadságához vezető út és az állam függetlenségének módja, feltételei tekintetében örökös volt az ellentét a nemzet legjobbjai között — s hogy e vitát, azt, hogy a két párt közül melyiknek volt igaza, ma sem lehet megnyugtatóan eldönteni.

A helytállás az a következő jellemvonás, amely a legnagyobb jelentőséggel bír, amelynek két megjelenési formája a bátorság, amíg a küzdelemnek lehetősége megvan és a hűség, ha a harc időlegesen lehetetlenné vált. Ez a hűség avatta nemzeti hőssé a történelem két mithikus színben élő szabadsághőst, a bujdosó Rákóczit és a számkivetésben meghalt Kossuth Lajost. Ezzel a helytállással rokon, azt megelőzi, az elszántság. Ez nem esetenkénti «elszánja magát valamire» — hanem a magyar sors veszélyeinek egyszersmindenkorra szóló vállalása.

A büszkeség válogatási princípiumot jelent s ez az a vonás, amelyik a magyar életnek arisztokratikus jelleget kölcsönöz. Vannak dolgok, amiket méltóknak tart magához és vannak, amelyeket elhárít, másoknak hagy, amelyekről nem vesz tudomást. Ha nem áll módjában érdemes dolgokkal foglalkozni, úgy — büszkén vesztegel az akarat. Ez a mondottakból következőleg elsősorban a nemzeti közösség szolgálata, a közügyért való élés lehet, amelynek formái harc, annak békés eszközökkel való folytatása a politika, továbbá az irodalom.

A büszke cselekvésének formája a küzdelem. Küzd és nem dolgozik. Élete munkáját, vagy véráldozatát beépíti a nemzetbe, amely saját lelkére akar formálni. Alkot és nem dolgozik, alkot, amiként a művész, hogy valami benne élő belső képnek külső kifejezést adjon. S mert sem harc, még az alkotás sem tölti ki az egész életet, úgy mint a munka — azért vált elsőrendű fontosságúvá a megfelelő magatartást valószínűsítő érzület: a büszkeség.

A «kifizeti magát» elv veszélyességét ösztönösen érzi. Tudja, hogy ennek az elvnek uralomra jutása gyökerében támadná meg lelkének azokat a tulajdonságait, amelyek pedig fennmaradásának elengedhetetlen biztosítékai. Gazdasági szempontú tevékenysége tehát kizárólag a földbirtokkal való törődés lesz és itt is háttérbe szorulnak egészen a legutóbbi időig a gazdaságossági elv könyörtelen keresztülvitelének szempontjai. A magyar gazda termését szinte mint műalkotást, vagy mint saját gyermekét nézi és szereti, — amiből természetesen következik olyan elfogultság is, ami a jobb termelésre való törekvést eleve megbénította. Semminemű tevékenysége, legyen az még oly élénk is, nem áll tehát a meggazdagodás szolgálatában, az ilyen természetű munkát ha nem is tudatosan, de ösztönösen engedte át másoknak. Így nem tekintette magához méltó foglalkozásnak sem a kereskedelem, sem az ipar üzését, ami által az a teljesen téves közhiedelem alakult ki, mintha alkalmatlan volna ezeknek a pályáknak gyakorlására. Számos múltból vett példával és a jelen tanulságaival lehetne ezt cáfolni, itt azonban arra kell rámutatni, hogy, íme, a büszke magatartás irányítása és az annak megfelelően kialakult társadalmi értékrend és osztálytagozódás milyen mértékben irá-

nyitja különböző tevékenysége választását vagy elejtését. Itt nem hatott az angol példa, bár a legnagyobb magyar, Széchenyi István sohasem szűnt meg nemzetnevelő programjában a gazdasági megerősödést, mint a nemzet igazi szabadságának elengedhetetlen előfeltételét hirdetni és propagálni.

Energiája is ott jelentkezik, ahol méltónak tartja alkalmazását. Ebben az esetben természetesen a legteljesebb odaadásra képes, — ahogy a katona kitartóan minden nélkülözést vállal, épúgy nem hiányzik példája a nemzet kitartó és áldozatos szolgálatának. Tud erélyes lenni és parancsolni, tudja a hatalmat mértéktartással gyakorolni, ösztönösen megtalálja annak helyes mértékét.

Erejének tudatából folyik nyugalma és az a méltóságteljes magatartás, a büszke öntudat magatartása, amelynek szép példáit találhatjuk a magyar parasztnál. Cselekedeteiben megfontolt, talán olykor lassú is. Érzelmein uralkodik, mert nem való a külvilág elé az, ami lelke mélyén zajlik. Petőfi írja, «víg vagyok a bánat órájában, mert nem akarom, hogy sajnáljatok». Összefügg ezzel hallgatagsága, szűkszavúsága. Ha valakinél ellenkező jelenségekre bukkanunk, ott nyugodtan feltételezhetjük, hogy még nem teljesen asszimilált magyarral állunk szemben.

A büszke ember tekintete nyílt. És ez valóban jellemzi épúgy, mint a fellépésnek öntudatossága, biztossága, őszinte és nyílt. Politikában sem mestere az alattomos eszközök használatának. Titkait ennek következtében könnyen továbbadja, minden összeesküvését idő előtt leleplezték. Önérzetesen mutat rá, hogy hosszú története folyamán a Habsburg-ház ellen vívott legelkeseredettebb küzdelmek idején sem akadt, aki kezét királya ellen felemelte volna, — politikai merénylet, bomba stb. nem méltó az ő nemes magatartásához.

Mivel értéktudatát önmagában hordja, semmi sem indokolja, hogy ok nélkül támadást kezdjen. A hatalomvágy ebben a támadó formájában hiányzik lelkéből. Ha támad, nyíltan támad s a két ütközet közötti csendes harc nem az ő terrénuma. Ezt is a költő panaszolja el: «ők ütnek örökkön, szép póri ütéssel s én ellágyult ökleim alig hogy mutogatom». Jóhiszeműsége sok baj forrása számára, anélkül, hogy a csalódások erről leszoktatták volna. Türelmessége határtalan.

Természete (a magyar embernek érzésvilágának jellemzésére ez a szava) alapján véve komoly. Petőfi írja «Magyar vagyok» című költeményében: «Magyar vagyok, természetem komoly, mint hegedűnknek első hangjai». Ez a komolyság gazdag érzésvilágnak fodortalán tükre, amelyet azonban bánat és a tragikus életérzés színez. Ennek a bánatnak édesestvére az a bölcseséggel párosuló csendes öröm, amely a magyar mosolyban él. A sírva-vigadás is jellemzi, amikor az öröm, e nagy karmester intésére valami nyomasztó tehertől hirtelen megszabadulva — ezer bánat-hangszer szólal meg egyszerre szívében.

A büszkeséget nyomon kíséri a szerénység. A büszkeség «ember» — voltából fakad: a teljesítmény, bármilyen területen is jelentkezzék az, mindig igazi szerénység által kísértetik. Emiatt a szerénység miatt adja át könnyen az őt megillető helyet kisebb értékűeknek — vagy mond le az őt megillető pályabétről, munkája jutalmazásáról. Könnyen félrevonul, kizárja így magát a küzdők sorából — a szerénységen kívül azért is, mert hú akar maradni önmagához. Büszkeség és szerénység egyaránt akadályozzák a tülekedésben és érvényesülésben.

Ezzel függ össze az is, hogy büszkesége rejtőző, szinte titkolt.

Mondják, hogy kedélye romantikus, anélkül, hogy felbontanák, mi rejlik e kifejezés mögött. Az kétségtelen, hogy tud eszményekért lelkesedni, de az is kétségtelen, hogy tud eszményeket józanul, érzelmek által el nem ragadtatva megvalósítani. Szenvedélye inkább politikai szenvedély, féltékenységi drámák, szerelmi tragédiák ritkán botránkoztatják meg a nyilvánosságot. Ez összefügg szemérmességével is. Azok, akik a magyar parasztot ismerik, tudják, hogy ez egyik jellemző vonása. Szeretete ma is még patriarchális jellegű inkább és ez a sajátossága megmarad akkor is, ha a nemzet egyetemét öleli át.

Érzelmei tartósak: A hűség — s ez a folytonosság értékének élményét is jelenti — az élet különböző területein jelentkezik, ami talán még vitális erőinek elevenségére mutat.

Egész érzésvilágát rideggé teheti azonban a kötelességérzet, vagy legalábbis elég gyakran háttérbe szorítja a szeretet

szempontjainak érvényesítését. Az érzelgősséget utálja, irtózik az azt kísérő hamis pátoosztól.

Még egy, a büszkeségével összefüggő vonásra kell rámutatnunk, arra, amit az elsőség érzéséből folyó jósnak lehetne nevezni. A második hely nem felel meg neki, legjobb erejét és tudását az első között tudja csak maradéktalanul kifejteni.

II.

Nyílteszű, világos fejű és okos. A büszkeség egyáltalában nem megy értelmé rovására. Ítéloképessége rendkívül megbízható, ha talán kicsit lassú is. Gondolkozása legtöbbször morális indítékokból fakad, vagy praktikus célt szolgál s mindig élményből származik. Önmaga megismerésére törekedve, ismét morális indítékok alatt szinte önértéktudatát sebezve agyon, könnyen jut el éppen a javítás szándéka miatt is a legkínzóbb önvád állapotáig. Az elvont gondolkodás a maga fogalmiságában bizonyos mértékig idegen számára: Az egyes esetben meglátja az általánosan jelentőset és ennek következtében szívesen fejezi ki magát képekben. Okoskodása nem hatol túlmélyre, de azon a síkon, amelyiken halad, világosan látja a dolgok összefüggését. Valami sajátos bizalma van a dolgok belső rendjében, ép ezért ritkán törekszik rendszerek építésére. Ismereteihez is a valóság érintésére inkább intuitíve jut, mint rendszeres, kitartó gondolkodás útján. Reális látását, megfigyelőképességét, rendkívül eleven, gazdag, csapongó fantázia egészíti ki. Mondják, hogy ez is keleti örökség. De mindezeknél sokkal inkább jellemzi a merengés, a szemlélődésnek egy sajátos formája, amely idegen nyelven ki sem fejezhető. A merengő elől eltűnik az egész kialakult világ, sem szó nem zsong fülébe, sem érzése nem rebben, gondolata nem ébred, s akarata nem mozdul, — mozdulatlan az egész világ s megállt az idő is. S a mozdulatlanságnak és időtlenségének erről a szigetéről megtisztulva és megkönnyebbülve lép vissza aztán az ember a mozgó földre és a rohanó időbe. Az első pillanatban még bizonytalan a lábunk, nem kapcsolódtunk még az idő ütemébe s aztán megindulunk, de már józanabb, csendes humorral, úgy érezzük, milyen mulandó a rohanó embernek minden cselekvése. Talán ezt gondoltuk

a maradandóság szikláján merengve. De ez még nem minden. A merengés néha izgalmas kalandoknak ad helyet. Ez a szemlélődő ember nagy kalandja a fantázia birodalmában.

Az álmodó magyarhoz érkeztünk. Ebből is egyre kevesebb van már, s az ember, a fiatalabb nemzedék élelmességét, hajlékonyságát, mozgékonyosságát látva, joggal tételezi fel, hogy ezek már nem álmodnak. Ezt biztosan azonban nem lehet tudni, mert egy olyan országban, ahol évszázadokon keresztül mindenki álmodott, nincs irodalmi rögzítése ezeknek az álmoknak. De élő szóval sem számol be senki ezekről az álmokról, még legbizalmasabb barátai körében sem, — még a szerelem teljes intimitásában sem. Közbevetve azért, mert már mint utaltunk rá, a magyar a világ legszemérmesebb fajtája. Képtelen arra, hogy a lelkét megmutassa és levetköztesse. — Visszatérve az álmodó magyarhoz, — álmai többnyire politikai színezetűek és valamiképp mindig összefüggésben vannak a nemzet eredetével, régi nagyságával vagy jövő terveivel. Egy-két ilyen szépen kialakult álma sok embernek volt a legutóbbi időkhöz legalább — mert ha nem is beszélnek róla, meg lehet őket ismerni, hogy ilyen bűnökben bűnöznek —, józanabb emberek azonban már megvetőleg nyilatkoznak erről az energia-pszitító veszedelmes szokásról. Le akarnak szokni róla, mint ahogy bizonyos korban leszoknak a költemények olvasásáról. Valóban, aki álmodik, ezzel a ténnyel, hogy ő ilyen szép dolgokat álmodott, olyan nemesnek tűnik fel önmaga előtt, annyira kétségbevonhatatlanná vált önmaga előtt az értéke — talán sírt is titokban saját nagysága által meghatottan —, hogy azt tettekkel bizonyítani igazán felesleges volna. Jellemző ezekre az álmokra, hogy valami bámulatos könnyedséggel hárul el minden akadály az alapjában mindig egy-cél elől és valami sajátságos, a természet által is ünnepelet hangulatban következik be a beteljesülés.

Az álmodó magyar állandóan megkapja a pipázó magyar megjelölést, ez úgylátszik külső megjelenési formája a gyanakvó aktivisták szerint. Más népek, már a pipásokat értem, állítólag akkor is dolgoznak, amikor pipáznak. Egy 1910 körül írt statisztika szerint az akkori Magyarország a 9. helyet foglaltak a pipázó nemzetek között s nagyon aktív és szorgalmas nációk

előzték meg sorrendben. Ahhoz tehát, hogy a pipázó magyar veszedelmesen inaktív, keleti és álmodó magyar-e, előzőleg olyan statisztikai feldolgozás volna szükséges, amelyik megállapítaná, hogy a nemzetek pipázó része százalékos arányban milyen mértékben termeli, teremti meg munkájával a nemzeti jövedelmet, — amíg ez el nem készül, lesújtó eredményével együtt, addig pipázunk és legfeljebb arra törekszünk, hogy lehetőleg minden parasztnak meg legyen a maga pipája, mert legutóbb valaki arról számolt be, hogy mezőgazdasági munkásaink között nem egyszer két embernek van egy pipája. És az sem Dunnhill.

A gondolkozás jellemző vonásai között kell megemlíteni, hogy milyen mértékben irtózik a homályostól, a zavarostól és mindentől, ami túlságosan elvont. Egy kiváló nyelvészünk, de egyidejűleg íróink is rájöttek arra, hogy a falusi gyermekek számára milyen nehézséget okoz tankönyveinknek elvont fogaimisága. Azt kérdik a gyermektől, mire való a kés? A felelet: vágásra. Ezt a magyar gyermek így nehezen tanulja meg, ő ígével szeret válaszolni, nem elvont főnévvel. A megfelelő kérdés, minek neked a kés?; s a felelet: vágok vele.

Eddig mellőztük azokat a jellemvonásokat, amelyek «hibáknak» vagy «fogyatkozásoknak» minősíthetők. Természetes, hogy ezek a felsorolt tulajdonságok az árnyoldalaik nélkül ritkán fordulnak elő a maguk tisztaságában. De előfordulnak. S ma is öröm, ha találkozunk olyanokkal, akikben ezek a jellemvonások az egyéniség uralkodó elemeit képezik. Ezek az elemek kétségkívül megvannak, ha elszórtan is, a parasztságban és a történelmi osztályokban egyaránt; s sokkal kevésbé a részben idegen eredetű városi polgárságban. Van ennek a magatartásmódnak egy eszménye: a magyar úr. Az úriember, a büszke — cselekvés közben. Ez a gentleman magyar változata. Jellemző vonásai, a büszkeség, amelyben azonban már a társadalomra való tekintet is benne van, a becsületre való kényesség kérdése is belejátszik. Érdemei ha vannak is, azok olyan természetesek, hogy azokra büszke nem lehet. Mindig több, mint életének legkiválóbb teljesítményei. S az elért eredmények mindig kevesebb, mint az a mérték, amelyet önmagára nézve kötelezőnek ismer el. Életének rendeltetése, hogy közügyekkel, a nemzeti

lét problémáival foglalkozik, önzetlenül, minden ellenszolgáltatásra való igény nélkül, — mindenesetre az anyagi szempontok legteljesebb háttérbeszorításával. Jellemzi a lojalitásnak magyar változata. Erre bővebben kell kitérnünk. Ez a lojalitási norma így hangzanék talán: Értékes kapcsolataid fennmaradásáért hozz áldozatot, másokban önmagadat becsülve meg. Lojális ember tehát az, aki értékes kapcsolatok létesítésére alkalmas, az ilyen létrejött kapcsolatokhoz hű, azokat megbecsüli és azok fennmaradása érdekében önmagát korlátozni és mérsékelni tudja. Értéktudata nem vakítja el s képes meglátni és átélni mások értékeit, mert nem tartozik olyan szektá-hoz, amely megtiltaná neki, hogy másnak, más értékének ne örüljön. Lojális a küzdő ellenféllel szemben, lojális vitatkozás közben. — A legyőzött ellenféllel szemben pedig, azzal, aki már nem küzd, épúgy, mint a gyengékkel szemben, lovagias. Ez a lovagiasság még fokozottabb természetesen nőekkel szemben. — Magatartása méltóságteljes, anélkül, hogy tekintélykövetelő vagy merev lenne. Kultúrája elsősorban bensőséges érzelmi kultúra. — Csak ad, anélkül, hogy kérne viszonzást, azt mondhatnánk, hogy pazarolja magát. S anyagiakban tényleg igyekszik bőkezű lenni, vigyázva arra, hogy elkerülje azt a vélelmet, hogy ez neki megerőltetésbe kerül. Ez a bőkezűség, amíg földjéből élt (ez volt anyagi háttere), hosszú ideig lehetséges volt számára. S míg a szép megjelenés kötelezettsége is benne van ebben az eszményi magatartásban, azzal a meggyerő, másokat megbecsülő modorral együtt, amely alkalmas arra, hogy önmaga körül kellemes atmoszférát teremtsen. Szinte azt mondhatnánk, hogy benne a magyar hibák is ott vannak, azonban csak olyan mértékben és olyan korlátok között, hogy azok kárt nem okozhatnak, úgy, hogy pl. pazarlását az az érzés kíséri, hogy kimeríthetetlen kincsekből adakozik. Azt a be nem vallott hitet váltja ki, hogy erényeink bőségesen túlsúlyban vannak ezek felett az apró fogyatkozások felett.

Ennek a magatartásnak nehézségei nyilvánvalóak. Az anyagi függetlenség eltűnésével egyre inkább lehetlenné vált, hogy munkájáért ne kívánjon anyagi ellenértéket, tehát teljesen gazdasági szempontok elhanyagolásával éljen, s lehetlenné vált, korszerűtlenné az egész magatartásnak esztétikai jellegű

célokat hangsúlyozása. A büszkeség végeredményben nem uniformis, és nem munkaruha, — így tehát ritkán viselheti az ember a nagyvárosok forgatagában. De bármennyire vált is korszerűtlenné, mégis determinálja ma is magatartásunkat.

A büszke magatartást szükségképpen kísérni fogják olyan jellemvonások, amelyek az előbb említetteknek részben túlzásai, részben eltorzításai vagy meghamisításai. Ha az előzőket a magatartás szempontjából vagy a magatartás élmény tartalmának megvalósítását véve tekintetbe erényeknek minősítjük, úgy a most következőket anélkül, hogy morális elítélést akaránk gyakorolni, egyszerűen hibáknak nevezhetjük. Egyébként is ezek a hibák talán csak a mi szemünkben azok, lehet, hogy általuk lett az egyéniség elég kemény, tehát a jó ötvözetet ezek biztosítják. Keletkezésük visszavezethető sok esetben a történeti fejlődés tényeire, vagy társadalmi okokra, de kétségtelen, hogy azok nagy részének előfordulását kauzálisán magyarázni hívságos vállalkozás volna.

Már Zrínyi, a költő, aki egyébként egyike nagy nemzetnevelőinknek, figyelmeztetett: Nem bízunk magunkban, megmentésünket idegentől várjuk, lekicsinyeljük magunkat és tehetetlenül siránkozunk. Ez így van. A kétségbeesés fázisa ez, amely szükségképpen kíséri a büszke ember önvizsgálatát, vele jár a túlságossá vált önbizalmat kísérő kijózanodással, — legalább átmenetileg. Az önerő nem becslése a megfelelő tájékozottság hiányából is származik és az idegentől való segítségvárás forrása az, hogy nem veszünk tudomást már százszor figyelmünkbe ajánlott igazságokról, elfeledjük, nem hasznosítjuk azokat.

De a túlságos önbizalom is itt van a jellemvonások között, az a szúklátóköri büszkeség, a vak önimádat, amely mindent, ami a magyar glóbuson terem, a legjobbnak tart. A magyar bor a legjobb a világon, a magyar nő a legszebb, a magyar katona a legvitézesebb és így tovább. A büszkeség a lélek nemes anyagáról a világ dolgaira terjed ki és máris jelentkeznek annak torz vonásai. Épígy itt van a *gőg* is, amely lehet agresszív és lehet védekező. Van főúri *gőg*, de *gögös* az 50 holdas gazdember is, a világ leggögösebb embere. Távolabb érzi és tartja magától a nincstelen- mezőgazdasági munkást, mint esetleg

egy középosztálybeli ember, egyébként azokat is hajlandó megvetni épúgy, mint az iparost. Számptalan adalék van arra, hogy az önértéktudat megingásával a büszkeség miként válik *göggé* és mikép módosul s kap új színeket azoknál a gazdagabb polgári családoknál, akik házasság révén a történelmi osztályokkal keveredtek. A védekező *gög* sokszor inkább jelentkezik a kisnemes fiával szemben, mint egy városi polgár fiával szemben. Az első t. i. egyenértékűnek tartja magát, ezt pedig a már kikezdett és *göggé* böszült magatartás nem viselheti el. A mások elismerése után kacsintó hiúság szintén ott van a magatartás torz változatai között, úgy az egyéni, mint a nemzeti hiúság is. Súlyosan tévedne azonban az, aki a nemzeti hiúság rovására akarná írni a magyarságnak nemzetközi sportversenyeken való erőfeszítő részvételét. Ünnepi szónokok itthon gyakran az ily helyeken elért eredményeket mint a magyarság élniakarásának tanúságtételeit szokták ünnepegni és ebben van is igazság. Mások pedig a magyar virtuskodás egyik formáját látják benne «majd én megmutatom», ami ismét a helytállásnak volna e síkon való megjelenési formája. Mindez lehet, hogy együtt hat, de a döntő elem mégis az: ezek a sportversenyek az egyetlen lehetőség a magyarság számára, érzése szerint, ahol a fair play szabályai szerint mérkőzhet más nemzetek fiaival. A nemzeti hiúság talán legyezgetve érzi magát ilyen eredmény által, azonban ez inkább következmény és nem indítóok. Jóformán csak annyi, hogy jól esik az elismerésnek, az elismertetésnek ez a kis bizonyossága is.

Gög és hiúság, társadalmi síkon — az úri magatartás látszatának felkelteni akarásával együtt — mint előkelősködés, címkórság, egymás lenézése jelentkezik.

Aktivitása nem terjed ki minden térre. Tud aktív lenni, azonban válogat, amint erre már rámutattunk. Egy sajátos értékrend írja elő számára, hogy mikor érdemes cselekednie. Ha államot alkotni tudott, azt fenn tudta évszázadokon keresztül vállalt küzdelemmel tartani, úgy nyilván van energiája és tudja is azt hasznosítani. Arról van szó, hogy a harc közötti időt nem tudja a küzdelemre való okos, kitartó előkészítéssel tölteni és az alkotások közötti időt nem fordítja mesterségbeli tökéletesedésre. Inkább passzivitással jelölhető tehát az, amiről

itt szó van, ami azt jelentené, hogy elképzelésekben éli ki magát és az elképzelt dolgok megvalósításának vágya nem tudja nyugalmából kimozdítani. Ha mulasztásaira figyelmeztetik, ingerülten reagál, sokszor abból az érzésből kifolyólag: az ő ereje nagyobb dolgok végzésére hivatott.

Összefügg ezzel a rugékonyság hiánya. Természetes, hogy a büszke, merevebb lelki szerkezetű nehezen hajlik és nehezen alkalmazkodik. A megszokott tradicionális foglalkozásokat nehezen cseréli fel új foglalkozásokkal, különösen, ha azok társadalmi értékeléssel való szembeszállást is jelentenek egyben.

A nagy nekilendülések és az azt követő megtorpanás, ami a «szalmaláng» jellemvonása, arra vezethető vissza viszont, hogy egy lendülettel, nagy rohammal akarja az élet feladatait megoldani, energiája szétfolyik és ennek oka azonban ismét jelentékeny részben az, hogy előrelátó terv nem kanalizálja ezeket az energiákat. Az állandó, soha nem szűnő kis nekilendüléseket Ady formulázta klasszikusan következő pár sorában: «Pimasz szép arccal, látszik, hogy akar, — de közben búsan lekönyököl; ez az én fajtám, a magyar».

Időélménye teszi passzivitásával együtt érthetővé a halogatást, a dolgok másnapra tolását, az «ej, rá érünk arra még» hangulatot. Valami fatalista megnyugvás is ebben az irányban hat, amit egy közmondással lehet legrövidebben érzékeltetni: Úgy még sohasem volt, hogy valahogyan ne lett volna.

Ennek a nehezen mozdulásnak és az átfogó terv szerint való cselekvés hiányának együttese, a faj szeret étről való megfélekedés. Tévedés t. i. az, hogy szociális érzéke nem volna, nem szeretné a népet, a dolgozókat. Amikor a kisebbségi sorban élő magyarok szenvedéseit hallja, úgy rendkívül tudja szeretni őket, azonnal minden nagy áldozatra kész: «vitam et sanguinem», de ezt az érzelmet realizálni intézményekben vagy naponkinti erő kifejtést kívánó munkában nehezebbre esik.

A gazdasági szempontok megvetése fajul el, fegyelmetlenségével párosulva, a könnyelműségben és pazarlásban. Pazarolja értékeit, munkáját, önmagát, de legfőképpen idejét. Az idő értékét, amint az munkaeredménnyel mérhető, most kezdi lassan megtanulni.

Eszmények iránti lelkesedése, heroikus magatartásra nevelő sorsa, érzelmi életének gazdagsága jelentkezik az érzelmi befolyásolhatóságban, a lobbanékonyágban és hirtelen haragban, józansága viszont ridegséggé szárad.

Az elsőség vágya a mindenáron felülmaradás, a mindenkit megelőzni akarás virtusává torzul, amelynek megjelenési formáit alább fogjuk látni.

Ha céltudatos akarat nem irányítja a küzdelem szempontjai szerint érzelmeit, úgy az szétomlik anélkül, hogy eredménye volna, — de ez már elvezet a legsúlyosabb negatív jellemvonáshoz, a közönyhöz. Ez a közöny, fásultság minden magasabb szempont iránt való érzéketlenség, — erősen tájhoz kötött. A siker kilátástalansága, fatalizmus, passzivitás és az értékek iránti vakság együtt van ebben a magatartásban. A ráció fegyverével küzdeni ellene reménytelen vállalkozás. Ez arra figyelmeztet, hogy az az értéklátás és arra törekvés egy élő nemzetben mennyire pótolhatatlan és semmi módon nem nélkülözhető adomány.

Állandóan emlegetett hibája az illúziókban való ringatódzás. A nagy nemzetnevelő Széchenyi beszélt a magát örök álmokban hintázó Hunniáról. Ez is azonban túlkomplex megjelölés, csak felbontása után bír jellemző értékkel. Ott van benne a vak érték-tudat, amely azt a vélelmet szüli, hogy más is átveszi és magáévá teszi a mi értékelésünket. Benne találjuk a képzelő erő játékát, amely munkánk és erőfeszítésünk nélkül képszerűleg, a maga megvalósultságában állítja eléink a követendő célt. De benne találjuk mindenekelőtt az élet reális tényezőjének, belső törvényszerűségének és a külső tényeknek figyelembe nem vételét, továbbá a másoktól való segítségvárás is. Ezeknek sajátosan átszínezett együttese a politikai illúzió, amely azonban a társadalom nem minden rétegét jellemzi. A magyar politikai élet hosszú sorát mutatja fel azoknak a józan, fontolva cselekvő, reálisan látó államférfiaknak, akiknek hitük erős volt, de nem voltak hiedelmek rabjai.

Jellemző azonban a reális gondolkozás túlzása is, a földhöz ragadt gondolkozás, ami mint az eszmék termelésére irányuló tehetetlenség jelentkezik. Mások azt mondják, ez metafizikáltság, holott éppen csak azt jelenti, hogy metafizikája, élet-

bölcsességgel átszínezett életérzete nem rendszerbe foglalt, mint esetleg azé, aki a vádat emeli.

Konok, gyakran csökönyös és önfejű. Érvekkel meggyőzni nem hagyja magát és nehezen akar a felülről jövő tanításból okulni, inkább csak példából tanul. Végül itt még a szabad pályáktól való sajátságos irtózásra kell utalni, ami viszont valóban a rugékonyság hiánya, kényelemszeretet eredménye és pozitív formájában a hivatali pályára való tódulást jelenti.

Jellemző, hogy megszoktuk ezeket a hibákat és van helyzet, ahol a tehetetlenség és passzivitás is a nemzet céljainak szolgálatába állítható. Ha bizonyos mértéket nem érnek el s nem ártalmasak, úgy erényeinek torzításait látjuk benne s rendkívül mulatságosaknak találjuk. Így a «fenn az ernyő nincsen kas»-típus, amely vagyont fitogtat, holott mindenki tudja, hogy ez nincsen; a Dicsekvő Jancsi típusa, amelyik a túlságos önbizalom karikatúrája; Hány János, aki a színes fantázia megtestesítője; Hazafi Verai János, aki a nemzeti lét problémáival foglalkozó költők paródiája, mind kedvesek előttünk, épúgy, mint maguk a hibák is, ha azokat hordozóiknál erények közömbösítik.

Erények és bűnök erőviszonyára egy költőpapot kell idéznem: «Kevéssel volt bűnöknél több erényök, mely az apákról a fiakra szállt, de oly sokszor ez a kevés, ha vész jött, nem engedé elveszni a hazát». Ezt ő a magyar nemességre mondotta, de áll a megállapítás az egész nemzeti közösségre. Kétségtelen, hogy a büszke magyar egyéniségben erő van, kisebbségi érzet nem zavarja, — ha nem így lenne, akkor «felfuvalkodott» és nem «büszke» lenne a neve.

Együtt élnek ebben a lélekben — amint láttuk — büszkeség, szabadságszeretet, helytállani tudás, hűség, bátorság, politikai formáló akarat, energia, okosság és nyugalom, — szerénységgel, kétségbeeséssel, közönnyel, dolgozni nem akarással, passzivitással, pazarlással együtt. Mindez egymás mellett a legteljesebb rendetlenségben. Nem volna azonban hajlandó semmi körülmények között ezek közül a tulajdonságok közül egyiket sem kidobni, humorral nézi ezt az össze-visszaságot. Tudja, hogy az ellentmondó tulajdonságok között, amelyek időnkint bénítják cselekvését, a hegeli dialektika parancs-

szavára már régen rendet kellett volna teremtenie, elvégezve valamely magasabb szintézis síkján a nivellálás munkáját. Nemzeti génusza azonban azt súgja neki, ezt ne tedd és nem teszi. Éspedig joggal, mert hiszen mindezideig döntő pillanatokban, ebben a nagy rendetlenségben, mindig megtalálta ösztönösen, hosszabb keresés nélkül azt a tulajdonságot, amelyekre éppen szüksége volt s attól fél, hogyha valaki itt egyszer rendet csinálna, akkor soha többé nem érezné otthon magát a saját lelkében. Megterem tehát a magyar lélek talaján egy-két olyan jellemvonás, amelyet erénynek minősítettünk és számos olyan vonás, amelyet mások ítéletéhez hozzájárulva, ha tudjuk is mentségüket, hibáknak kell minősíteni. De vannak hiányaink, amikre nem telik úgy látszik saját erőnkből. Importra szorulunk tehát emberi örök eszmékben, — s ezenkívül szociáltechnikában és doktrínákban, kapitalista szellemben és hajlékonyságban, a munkát a munkáért végzés akarásában, kis igényűségben, elvont gondolkodásban, az idővel való fősvénykedni tudásban, türelmetlenségben, gyűlölnitudásban és kíméletlenségben. Mindezt azonban szeretné ez a lélek nyersanyag formájában éspedig valamennyit egész Európára kiterjedő szabad verseny formájában beszerezni. Bár kísért itt egy meggondolás, hogy állítólag hibát hibával lehet legkönnyebben megölni, mégis félünk, hogy hátha egy-két ilyen hasznothajtó hibáért olyan jellemvonást kell cserébe adnunk, aminek hiánya létünket gyökerében támadja meg. —S ezenkívül, jól emlékezik: átvette a kapitalista termelési rendet, egyidejűleg nem vette át annak kíméletlen gazdasági eredményre törő szellemét, — nem volt neki való. De annyit megtanult, hogy csak olyan intézményeket vesz át, amelyhez járó, azt nyers energiáival ellátó hiba — vagy megvan benne vagy «be tudja szerezni».

A léleknek ez az egysége, a karakter maga, — nem a munka szolidarizmusa folytán alakult ki és nem szeretet olvasztotta egybe. Harc, küzdelem hevében született. És ezek a hibák is mind a küzdelem és a harc idején szoktak leégni róla, — ilyenkor tud példát adni, bár kétségtelen az is, hogy azok elmúltával gyorsabban rakódnak le bűnei az akarat izomzatára.

Nagy nevelői, azok a példák, amelyek jellemének kiformálása közben előtte álltak, voltaképen két dologra tanították:

szabadságra és hűségre. A többit bizony erősen elhanyagolták, így nevel a történelem, erre oktatnak a költők s a magyar moralisták, ezt a példát tárja elénk Rákóczi és Kossuth, a két magyar vezérlélek (Kornis Gyula kifejezése).

A magyar ember ezeknek a jellemvonásoknak együtteséből áll, mint individuum. Erős és zárt egyéniség, önértéktudattal, felelősségérzettel, függetlenségre törekvéssel. A felsorolt vonások közül jóformán mindegyik benne van mint tényező. Itt már csak arra a jellemző vonására kell még pótlólag rámutatni, hogy egyéniségének zártságát áttörni nem könnyű vállalkozás. Sokkal inkább esztétikai, érzelemre ható eszközökkel mint értelmi síkon. Örökké egyedül van és egyedül marad. A szervezetekbe való tömörítés lehetősége nincs meg. Tömegben nem olvad fel, nem válik tömegemberré lelkében, annak ellentmond legbensőbb lényege. Még arra sem alkalmas, hogy egy jól megrendezett tömegfelvonulásra beszervezzék, aminek ugyan látszólag ellentmond a fényes ceremóniák szeretete. Ez az ellentmondás azonban csak látszólagos, mert hiszen azok, akik egy ilyen ünnepségen résztvesznek, ott előjogot gyakorolva, történelmet játszva vesznek részt s akik nézik, azok saját maguk történelmüket élik anélkül azonban, hogy akár szereplők, akár a nézők egyéniségükről leköszöntek volna. A legjellemzőbb ez irányban még az, hogy minden igazi élmény még jobban erősíti az önértéktudatot, zártabbá teszi az egyéniséget. — Tisza István 1911-ben meglátogatta Sárospatakon a kálvinista főiskolát, ahol a mindig erősen ellenzéki szellemű, érzelmileg felkorbácsolt ifjúság zajos tüntetésre készült ellene. A kollégium imatermében Tisza megjelent és mint kálvinista beszédet intézett a kálvinista ifjúsághoz. Egyéniségének hatása, a magatartásából és az elmondottakból kiáradó szuggesztív erő azt eredményezte, hogy ugyanaz a közönség, amelyik napok óta készült az ellene való tüntetésre, a leglelkesebb ünneplésben részesítette. De annak a csoportnak elemei, amely mint támadó vagy támadni készülő tömeg egységes volt, az átélt nagy élmény következtében önértékük tudatára ébredtek és a közösség egymástól elzárkózó egyedekre bomlott szét. Minden igazi találkozás, akár tradícióival, akár olyan férfúval, aki eszményt képvisel a magyar életben, a magyar embert személyiségének

önállóságára ébreszti rá. Ennek a közönségnek minden tagja pl. széjjel oszlott egy élménytől megtermékenyítve anélkül, hogy azt egymás között azután bármikor is megtárgyalták volna.

A magyar egyéniség a politika és irodalom iránti érdeklődés vagy mondjuk politikának és szellemnek sajátos egységén keresztül gazdagodik személyiséggé. Országépítő és költő: ez a két hivatás a magyarságé és azt az életet érezzük a legteljesebbnek, amelyben ez a kettő egyesül. Hogy országépítés és költészet helyett olykor csupán alacsony szintű politika és duhaj «nem élhetek muzsikaszó nélkül» vagy gyámoltalan keserűség jelenik meg előttünk, az beteges tünet és figyelmeztető jelkép, de nem az igazi és értékes valóság.

Az egész nemzeti közösség egyénisége egyébként ilyen, — az államalkotó és az államot megvédő erő a maga szolgálatára rendeli a szellemi erőket is végzetszerűen, aminek következtében viszont maga a nemzeti eszme lesz színekben sokkal gazdagabb. De az az eredmény is megvan, hogy így maga a szellemi élet, nem szakadhat el az élethez kötő gyökerektől, nem szellemülhet át, vitális marad, ellenállóképes. S vitalitásának következtében nem rakódik szellemére az elvont elméleti tudásnak hája sem, mert mint egészséges szervezet feldolgoz minden élvezhető ismeretet a saját maga céljainak szolgálatára, életének erősítésére.

III.

E. Barker írja: «We are made by what we have made». Nos hát, ezer év alatt ezeknek a jellemvonásoknak mi az eredménye, melyek azok a kialakult intézmények, amelyek formálódására visszahatottak? Alkotott egy nemzetet, hont foglalt, országot alapított és azt függetlenségében védelmezte tíz évszázadon keresztül, kimunkált egy gazdag nemzeti nyelvet, és ennek alapján, erre építve, egy sajátos értékrendet, kultúrát, elsősorban irodalmat.

A nemzeti közösség — a fejlődés eredményeképpen — ma a társadalom minden rétegét egybefoglalja. Egy szerencsés megállapítás szerint a magyar nép a honfoglalás befejezésével megszűnt, azóta csak magyar nemzet van. Valóban ma a társadalom minden rétegében benne él a nemzet sorsával való azonosság

átérzése, az abból folyó kötelességvállalás, természetesen a tudatosság különböző fokában. A kialakult nemzeti értékrend őrizve a nemes tradíciókat, választ keres a lét minden kérdésére és sajátos egységbe foglalja az örök értékeket. Új célokat tűz ki és egy olyan értékrend megteremtésére törekszik, hogy a kisebbségi sorban élő magyar is úgy érezze magát ez értékek követésében magyarnak, hogy az nála az *értékes lét* élményével kapcsolódjék egybe. Ehhez a nemzeti közösséghez hozzátartozik teljes értékűséggel mindenki, aki ezt az értékrendet hittel magáévá tette, a sorsvállalást átélte, — vérségi származásra való tekintet nélkül. Azok a nemzetelemek, akik mintegy választás elé állítva döntöttek a magyar létforma mellett, ennek a választásnak emlékét szinte megőrizve, gyakran nagyobb energiával vetik magukat az értékek védelméért folyó küzdelembe, mint azok, akik ebbe az értékrendbe bele születtek, kevésbé mértéktartók, türelmetlenebbek stb. Számukra a magyar lét még «szerep», amelyet minél szebben kell játszani.

De olymódon fejlődött ez a nemzeti közösség, hogy tagjaiul tudja fogadni és fogadja is azokat, akik a nemzeti eszmét nem is élik át a maguké gyanánt, de a magyar állameszmét híven követik. Ez a magyar állameszme testesül meg és nyer külső formát a magyar államban, amelynek uralma bár a nemzeti közösség gondolatának leghivatottabb csoportjának uralma, — mégis egyforma jogot tud azoknak is biztosítani, akik ezt a nehéz feladatot másnak átengedve, önmaguk loyális magatartással járulnak csupán hozzá az állam életéhez. A büszkeség által védett érték a nemzet, — élményileg átélve a nemzeti eszme; magara büszke magatartás, mint értékvédő és oltalmazó funkció: az állam. Az emberi büszkeség külső, korlátok közé szorított, szervezett megjelenési formája az állam, amely öncélúvá válva, többé nem törődik azzal, ha a védett értéknél, másutt, van-e teljesebb és nagyobb emberi érték, ő ennek az értékvilágnak őrizőjeként rendeltetett. Ha elhagyja őrhelyét — idegen értékek védői között — királyi szerepe helyett csak zsoldos vagy lakáj lehet. Ez az ő őrhelye, érzése a: «wright or wrong, my country».

Alkotmányának története büszke és szabad harcosok tanácskozással kezdődik, a honfoglalás idején, akik a nemzeti önkormányzat elvének első megtestesítői. Teleki Pál gróf szerint

előbb volt parlamentünk, mintsem hogy székeink lettek volna, — büszkék vagyunk arra, hogy lóháton tanácskoztunk. S valóban töretlen fejlődés biztosítja úgy a szabadságnak, mint a tanácskozás elvének és a nemzeti önkormányzat elvének érvényesülését. A nemzet még királyával szemben is állandóan védte a maga jogait és igyekezett a király jogait korlátozni, tekintsük bár ezt csupán rendi önzésnek.

Alkotmánya történeti alkotmány, annak elemei elszórtan találhatóak meg egyes törvényekben és szokásjogban. Irtózik a carta-alkotmánynak még gondolatától is. Semmi olyan törvény nincsen, amelynek megváltoztatásához a carta-alkotmányokat jellemző különös szavazási mód volna szükséges. Alkotmányának fejlődése közben, természetesen kiteve az európai térben különösen a szomszédos államok hatásának, igyekezett önmagához, saját szelleméhez hű maradni. Nem vette át nyugati formájában a hűbériséget, épúgy később a szocializmust sem. A nemzet aléltága alatt idegenek által erőltetett bolsevizmus pár hónapig tartó uralma nem tartozik a magyar alkotmány fejlődéséhez.

Az államforma: a királyság. Nehéz volna azt mondani, hogy a magyar ember royalista, mert ez azt jelentené, hogy módjában lenne másnak lenni. Ez pedig, ilyen választás fel sem merülhet lelkében. Királyság király nélkül, mondják csodálkozva? Ez azért lehetséges, mert átmeneti állapothoz, átmeneti kormányforma való.

Az alkotmány értékének megteremtése ösztönös: önmaga életformájának értékességét jelenti és nem csupán meggondolás, eszélyesség folyománya. Az alkotmányért folytatott küzdelem az elmúlt évszázadokban, megtanította annak becsére, és arra is, hogy az lényegében változhatatlan ugyan, de bővülnie kell a kor által megkívánt tartalommal. Ez nem a koreszmék túlbecsülését jelenti, — neki az államéletről örök eszméje van.

Az alkotmány fejlődését nem szakítja meg forradalom — nem törheti szét azt a kialakult formát, amelyben a történet folyamán egyénisége kifejezésre jutott anélkül, hogy legbelsőbb lényegét fel adta volna. Forradalomról beszélhetünk akkor is, amikor egy új nemzeti értékrend, vagy állami uralmi rend sikerrel jut győzelemhez egy olyan történeti osztállyal vagy uralkodó réteggel szemben, amely az új rendbe belenyugszik

ugyan, de lelke mélyén hű marad régi eszményeihez, vagy legalább is gyászolja azokat. Nos hát a magyar történetileg alakult vezető réteg eddig mindig magáévá tette az új eszméket: ő valósította meg azokat. A történetileg alakult jog reális csak számára — s *nem* a számító ratio szülötte. Az ő természetjoga, amelyből ihletét meríti: a tradíció, az ahhoz való ragaszkodás.,

Az egész társadalmat áthatja a jogéret. A nem követhetek el igazságtalanságot, jelenti egyfelől azt, hogy «nem szabad elkövetnem igazságtalanságot», de egyben azt is: «nem is tudok elkövetni igazságtalanságot», — mert hiszen a jogok forrása én vagyok. Önérzetem tisztasága megkívánja tőlem, hogy hallgassak lelkiismeretem szavára és abból folyó meggyőződés szerint cselekedjem. De következik belőle az is, hogy nem engedem azt sem, hogy más kövessen el igazságtalanságot, azaz, hogy ez a jogrend, amely létem rendezettsége, megzavartassék és megtámadtassák. Ez természetesen, ha nem a megfelelő erkölcsiséggel párosul, éppannyi bajnak és patológikus vonásnak lehet szülője, mint amennyi előnynek. — Ezen az arisztokratikus jogéreten kívül megvan a magyar karakterben a jognak, mint harci eszköznek felhasználására való hajlandóság is. Ez ereje volt a közjogi harcok idején, de ott is jelentett komoly hátrányokat s — meg van a pereskedésre való hajlandóság is.

A «jogász nemzet» elnevezés jelentette, hogy a jognak fontos szerepe van az állam életében, jelentette, hogy a jogi alkotások terén érdemei vannak s jelentette, hogy magának a jogászainak, mint hivatásnak nagy társadalmi elismerés jut osztályrészül. Mind a három igaz.

Itt azonban a magyar karakter egy alapvető tulajdonságára kell rámutatnunk. A büszke, az értékőrző ember hajlamos az erkölcsi erő túlbecsülésére. A maga kizárólagos értéktudata azzal a következménnyel járhat, hogy a politikai élet, az emberi társadalom nyers hatóerőit nem méltányolja, nem ismeri fel azok jelentőségét. Ennek következtében könnyen elköveti azt a hibát, hogy a természeti, szinte nyers erővel szemben is, túlságosan bízik a maga erkölcsi erőiben, a «maga igazában». Nem ismeri fel azt az alapvető tény, hogy a nemzeti értékrend határosságához szükséges az állami erő bizonyos mértéke is. A magyar történelem nem egy eseménye válik érthetővé, ha erre a karak-

ter-vonásra ügyelünk: erkölcsi erőkből bízva, számtalanszor mulasztotta el a nemzet a megfelelő és egyedül eredményt biztosítható reális erő kifejtését. Ehhez járul azután, hogy ez az erkölcsi erőben bízás, mint jogigényben, sőt jogi formulákban való bizodalom jelentkezik. Ez a legmélyebb oka a sokat emlegetett jogi formalizmusra való hajlandóságnak.

Politikai életben ott találjuk az érzelmi befolyásolhatóságnak és eszményekért való lelkesülésnek folyamányaképp az érzelmi politikust (Kossuth Lajos) és a józan, reális politikus típusát is, józanságának, reális látásának, higgadságának képviselőjeképp (Deák Ferenc, Tisza István). A politikai életben az erős egyéniség becsülete, ható lehetősége korlátlan, ha az a nemzet tradícióinak megtestesítője is egyben. A legkorszerűbb feladatok elvégzésére is olyan politikusokat igényel, akikben a maga fajtájának erényeit érezve, ösztönösen bízni tud.

A jelszavakkal szemben gyáva. Először nem tud velük mit kezdeni, mert érzi elmaradottságát. Gyáva lesz az idegenből érkező jelszavakkal szemben is. De amikor a jelszó túlsokáig marad a politikai porondon, józansága magához tér és szót kér s a szenvedélyek közepette előtérbe kerül a tradíciókhoz való visszatérés, amely garanciája annak, hogy a nemzeti géniusz átémészti az eszmei táplálékot, élvezhetően a magyar lélek számára.

A politikai szónoklatnak is (a szónokiasság nemcsak a politikai szereplést, hanem az irodalmat, de az egész társadalmi életet is jellemzi) jelleme kettősségének megfelelően, két típusa van. Az érzelmekhez szóló, az érzelmeket felkorbácsolni akaró s a másik, amelyik hideg logikával megy végig a tények során és csak a beszéd végén izzik át a szónok érzelmi világa és temperamentuma. Ez utóbbi a nemesebb, az igazán reprezentáló magyar szónoki típus. A másik minden emelkedettsége mellett is inkább tömegekhez szóló.

A szónokiasság is azzal a fentebb említett ténnyel függ össze egyébként, hogy túlságos bizodalma van az erkölcsi erőben a politikai szféra nyersebb erőivel szemben, amelyeket nem ismer, vagy amelyekről szívesen feledkezik meg.

IV.

A büszke ember társadalma, ahol az irányító életelv a legutóbbi időig a «*hozzám méltó*» irányelve volt, nyilvánvaló, hogy nem bírt olyan jelentőséggel, mint az a társadalom, amelyik legalább részben a munka szolidaritásán épült. Az állam sokkal erősebb itt tehát, mint a nemzet s a társadalmat az jellemzi, hogy az *nemzeti társadalom*. Ennek a társadalomnak volt és van ereje, — elég, ha utalunk jogot termelő erejére; de a másutt a társadalmat terhelő munka jelentékeny része elvégezetlen maradt. S mert mégis bizonyos feladatok megoldása halaszthatatlan volt, támadt korszerű követelmény, amely elől kitérni nem lehetett: még az ú. n. liberális korban is szükségképen az államnak kellett magára vállalnia a kezdeményezést és a keresztülvitelt is. Ennek a felsorolt jellemvonásokban bőségesen ott vannak az okai. Itt arra az eredményre mutatunk rá, hogy a társadalom maga, mint anyag nem részesült a kellő megbecsülésben és sem ösztönösen, sem tudatosan nem élt az a törekvés, hogy formába kell segíteni a társadalmi erőket, meg kell annak lehetőségét és előfeltételét teremteni, hogy közösségépítő munkájukat kifejtésék. Az e téren jelentkező mulasztásokat együttesen *a szociális érzés hiánya* kifejezés jelöli. Ez a megállapítás részben tévedés, részben a fejlődés természetéből magyarázható. A szociális érzéketlenség magában véve alaptalan diagnózis. A patriarchális jellegű szociális gondoskodás mindig meg volt. Utaltunk már arra, hogy a nemzeti közösséget áthathatja az azonos sors érzése. Inkább arról van szó, hogy sokáig nem tudta realizálni, a való élet síkján jelentkező intézkedésekben érvényre juttatni *ezt* az érzését, különösen azért, mert úgy érezte, «a vezérnek csatákat kell nyernie, nem pedig sebeket kötözgetnie». (Széchenyi I.) A vezetőrétegek sokkal inkább érezték a nemzeti lét veszélyeztettségét, a történeti felelősséget — mint a szociális felelősséget. A közbeeső réteg, amelynek közelebb kellett állnia a néphez, a társadalomhoz, amidőn reformgondolatok megvalósulása volt soron, gyakran feladata magaslatára tudott emelkedni, de számtalanszor — ez ismét jellemzője a magyar történelemnek —, amikor megvolt benne az eszményi lelkesültség, szociális akarás, akkor a történeti helyzet a szabadság vagy nemzeti lét problé-

máját vetette fel s ebben a helyzetben nem volt módjában a két feladat között a szociális alkotást előtérbe helyezni. — Individualizmusából folyik, hogy erős és zárt egyéniség létére mindenki önmagáért felel, segítséget nem kér, még komoly bajban sem, — de nem is nyújt segítséget, vagy nem veszi észre, hogy ilyen feladatai lennének.

Ilyen irányban hatott a társadalomnak végtelen kis igényűsége és türelme is, amely nem tudta azt az erőt mutatni, ami előnyhelyzetek feladására készítette volna a birtokon belül levőket. — Másfelől hiányzott a messzire tekintő olyan céltudatos cselekvés, amelyik a történelmi és szociális felelősséget össze tudta volna egyeztetni. S legutolsó sorban: kifejezetten társadalomellenes erők is hatottak, mint amilyen az irigység, a gyűlölködés, az idegen boldogulását inkább tudomásulvétel és elnézés, mint saját fajtájának boldogulásán érzett öröm. — S amikor pl. az utolsó két évtizedben a szociális érzés és reformok szükségessége a társadalom egészét áthatotta, akkor cselekvését lassúbbá és benujtta tette az az önmagának be sem vallott érzés, hogy még akarnia is tilos, — hogy önmaga megvédése is lehetetlen volt számára az állig felfegyverkezett Európa közepette. Utaltunk arra, hogy a szabadság levegőjének megvonása teljes mértékben megbénítja lelkének elevenségét, most ezt azzal egészítjük ki, hogy ugyanígy hatott rá az a tudat, hogy védtelen volt, illetőleg, hogy nem állt jogában önmaga védelmét előkészítenie.

A társadalmi rétegződés a politikai szférában játszott szerep szerint alakult. A főúri osztály egyre inkább a nemzeti öncélúság és függetlenség szolgálatába állt s amennyiben tevékeny, — cselekvése ezen a síkon jelentkezik. A történelmi középosztály pedig, amely vérségileg is sokkal egységesebb, kizárólag politikának és irodalomnak szentelte életét, — része volt minden politikai vagy irodalmi megújítási mozgalomban. Ma természetesen már elfoglalta az őt megillető helyet, elsősorban a szabad pályákon anélkül azonban, hogy a legutóbbi időkig pl. a kereskedelmet hivatásául választotta volna.

A magyar élet tehát arisztokratikus jellegű volt, és oligarchikus színezetet nyert a külföld szemében, amelyik csak azt látta, hogy egy olyan társadalmi értékrend van szemé előtt, amely mereven és mozdulatlanul tagadni látszik a polgári jellegű

tevékenység teljesértékűségét. Ez az oligarchikus jelleg azonban ismét nagyon komplex jelenség, — az említett szociális érzéketlenségen kívül benne van már «az úri kíméletlenség», a «nemkövethek el igazságtalanságot» patológikus változata, — osztály-önzés, a saját értékességének tudatában, mindenki másnak eszközként való felfogása stb., stb.

V.

A magyar nemzeti elit kettős feladattal rendelkezik. Egyfelől hordozója az államigenlő politikai formáló akaratnak, másfelől az alapul szolgáló nemzeti eszme hordozója s mint ilyen, különös feladata, hogy mint áthasonító állomás, dolgozza fel a külföldi szellemi hatásokat. Az államot építő akarat a maga szervező tevékenységében, saját feladatkörében elsősorban intézményeket lát, érzi azok hasznosságát, esetleg át is ülteti azokat, de a nemzeti eszmét hordozó elit részen áll és a maga munkájával paralizálja az esetleg az előbbi tevékenységből származó káros hatásokat.

A magatartás irányelveihez ragaszkodnia kellett, szükségképpen, az alsóbb rétegekből felérkezőknek. Ez nem csupán a külső életstílus áthasonulását és elsajátítását jelentette, hanem az úri ember ideál elfogadását, az aszerint való élés ígérését is: gentryvé kellett változnia a városi polgár fiának épűgy, mint a parasztságból érkezőnek. De gentry-életformában élt a zsidó középosztálynak beérkezett része is, különösen vidéken.

A «kifizeti magát» elv elhárítása következtében azokat a funkciókat, amelyeket egy társadalom életében elengedhetetlenül szükségesek, idegen népelemek vállalták magukra. Így nyomult be a munkával be nem töltött szociális térre a Habsburgok magyarelles politikája által is segítve a városi német polgárság s így lett a kereskedelem a zsidók foglalkozási ága. Nem mert a kereskedelemre való képessége nem lett volna meg a magyaroknak, hanem mert a kialakult értékrend irányította más irányba, kisebb hajlékonysága megakadályozta a foglalkozások cserélésében, idegen volt neki a kapitalista termelési rend levegője, a gazdaságosság elve szerint berendezett élet.

A büszke magatartásnak egész a jelenig érő ezt a hatását

azonban már új magatartásmódok, új szellem szorítja egyre inkább háttérbe. A régi magyar családok vére ha nem is nagy mértékben, de keveredett a német polgársággal; a régi eszmények, időhöz kötött és elévült járulékos irányelveik hatásukat a gazdasági leromlás közepette elvesztették és jelentkezett robusztus akaratú olyan új értelmiség, amelyik a parasztságból érkezett és nem tagadja meg onnan való származását, hanem büszke arra. De a legnagyobb jelentőségű e tekintetben az ország fokozódó iparosodása. A mezőgazdasági termelés megszűnt a kizárólagos foglalkozási ág lenni és az iparosodás kifejti hatását a jellem-alakulás szempontjából is. Az ipari termelésbe bekapcsolódó technikai vezetőréteg, de az ipari munkás maga is, még el nem ismerten ugyan, de már észrevehetően új életstílust visz be a magyar életbe s kétségtelen, hogy a hiányzó társadalmi szolidaritás megteremtése ezen az úton érhető el. Agrár foglalkozás mellett a magyar büszkesége a tölgy büszkesége marad, amely török, de nem hajlik s ez nem a legcélszerűbb történelmi helyzetünkben. A polgári réteg és az iparos osztály kifejlődése után, mert így a nemzeti osztályozódásnak biztosabb gazdasági alapja lesz, ez a büszkeség a büszke acél hajlékonyságával válik egyértékűvé.

Az ú. n. középosztály még őrzi a történelmi osztály hagyományait, azonban azok érezhetően módosulnak a kereső foglalkozásokkal együtt járó polgári színezetű öntudat által, — anélkül azonban, hogy a történelmi osztályok politikai vezetési igényüket feladták volna éspedig joggal, mert erre való rátermettségük ma is megvan.

Az itt kínálózó sok jellemző tényt mellőzve, a büszke magatartást a közhivatalában mutatjuk be. A valóban magyar köztisztviselő tekintélyét nem a hivatal adja — értéke itt is elsősorban: személyisége —, nem tart igényt a katonás fegyelemre; a lényegest akarja elérni s ezért talán elhanyagol vagy másokra bíz könnyen mellékesnek ítélt részleteket, — de mindig vállalja önmaga a felelősséget és nem bújik a formák oltalma alá.

Utaljunk arra, hogy a kialakult társadalmi rend merevsége — a kisigényűség, passzivitás, konzervatív gondolkozás, türelem következménye — a társadalmi szervezetlenség, az

inaktivitás, közöny, átfogó programhiány, realizálni nem tudás, individualizmus stb. eredője.

Nyíltsága, őszintesége, lelki kultúrája, vendégszeretete következtében s mert még az emberek ráérnek az életnek örülni, a társas életet kellemessé teszik. Itt van ismét az annyit emlegetett vendégszeretet kérdése, amely tulajdonságban elnagyolt elemzéssel a következő tényezőt lehetjük fel: a patriarchális gondoskodás a ház népéről, ünnepet ülni szeretés, a hétköznapoktól való menekülés, a ház becsülete, a bőkezűség, a «kifizeti magát» elv teljes hiánya, a törekvés, hogy önmagát a maga kedvességében megmutassa; de a hiúság is, a felülkerekedés vágya is, mások túllícitálása stb., stb.

A szerelem mélységes és titkolt, a felszínen kötődés és enyeltetés leplezi az emberi gyengeséget. Nem ismeri az érzélgőséget, nincs könyörgés és epekedés, szerelem nem dülhatja fel az élet rendjét. Nincsenek gyilkossággal végződő tragédiák. A női büszkeség ebben a légkörben még fokozódik és a be nem vallott lemondás s a hallgatagon túrt egyéni tragédia nem ritka s ezeknek szép példáit örökíti meg a magyar irodalom. Színessé teszi ezt a szerelmet a magyar lélek érzelmi gazdagsága, a költők és a nótakincs, érzelmi tehetségessége itt jelentkezik, de jelen van zárkózottsága és józansága is. S ha fentebb azt mondtuk, hogy érzelmek szétáradnak, itt helyesbíteniünk kell tehát, a nő okos, fejét ritkán veszti el — s a szerelemnek házassággal kell végződnie.

A büszke ember családi élete meghitt és meleg. Tisztaságára sokat ad, s minden patriarchális hajlandósága mellett házastársának jogállása legalább is a társuralkodóé. A vagyont, amely elúszott volna a férfi kezén, sokszor a gondos asszony őrizte meg, akinek határtalan volt szorgalma és szerető gondoskodása egész háza népére, beleértve a cselédséget is, kiterjedt. Ez a család lassan a múlté. A városodás, az anyagi leromlás, a nőket is fokozatosan munkában állította, a legmagasabb társadalmi állású férfiak leányait, sőt feleségét is. Képzhető, hogy a női munkavállalás a mindenütt meglévő előítéleteken kívül külön nehézségekbe ütközött azoknak a férfiaknak részéről, akik esetleg maguk is pár évtizedet éltek át a kereső foglalkozások valamelyikében. A családi élet válságának tünetei

itt is jelentkeznek tehát, úgyhogy a múlt hangulata szól Berde Mária költeményében, mely az előző nemzedék asszonyainak emlékéért idézi: «Mind hajnallal kelt, estével feküdt — fénylett a háza, ragyogott a kertje — a munkát mindennapi köntösül — s a gyermeket mint ékszert úgy viselte».

A népesség csökkenése, különösen a falusi lakosságnál sajátos jelentőséget nyer azoknak a karaktervonásoknak következtében, amelyek eredményeképpen jelentkeznek. Az egykezes a magyar jómódú gazdánál nem a házaselet racionálissá válásának következménye csupán, hanem együtt vannak benne az; érintett pathologikus karaktervonások szinte valamennyien, A jómódú gazdag gögje, az át nem törhető individualizmus, amely érzéketlen minden magasabb eszme irányában, valami sajátságos kirobbanó düh az úri osztály iránt, egyben úrhatnám-ság, az életrizikó vállalni nem akarása, a vallásos érzés teljes kiszáradása s mindez együtt egy olyan komplexumban, ami azt jelenti, hogy számára az emberi létnek, azaz a számunkra adott lehetőség mellett a magyar létnek nincs értelme. Valami sajátságos lázadás ez, amelynek elfojtása nem sikerül. Éppolyan jellemző az a lelki hatás, amelyet kivált. Statisztikusok megnyugtatóknak, hogy a népesség szaporodása kielégítő. Ezek az egykező foltok nagyobb veszedelmet nem jelentenek, mégis a beszögezett kapujú házak és elnéptelenedő iskolák felidéznek a néphalál rémét, nem is a néphalálét, hanem a nemzet halálét, egy öröknek és elmúlhatatlannak érzett érték olyan megtámasztottságát, amely ellen küzdeni a ráció vagy szabályozás fegyvereivel nem sikerül, örök bizonyosságul annak, hogy a nemzeti erő, amely megtanít nemzedékekben gondolkozni: egy nagy isteni adomány — hosszú társadalmi fejlődés eredménye, mondják a pozitivisták —, de amikor elrenyhül, rádöbbenünk, hogy milyen pótolhatatlan tényező ez az értékes felé haladni akaró emberiség életében.

VI.

Hogy anyanyelve, legféltettebb és legdrágább kincse a magyar nyelv, miképpen hatott a nyelvben élő értékelési rendszeren keresztül jellemére, vagy miképp tükröződik benne karaktere, ezeket a kérdéseket mellőzzük most s inkább arra

mutassunk rá, hogy nyelvén keresztül is egyedülléte, egyszerűsége, idegen volta válik előtte tudatossá s ezért is tartja és ápolja a rokonságot a finnekkel és észtekkel, akiknek nyelvével nyelve egy családba tartozik. Gondozza és óvja tisztaságát s bár 80%-a finn-ugor eredetű a használt szavaknak, az idegent könyörtelenül üldözi, a nyelv helyesség felett is előtérbe helyezve az esztétikai szempontú nyelvtisztaságot.

Beszéde lassú és megfontolt. Mélyről jön a szó, súlya van annak, amit mond, — de ott van használati formái között az enyelgés és kötekedés is. Valami sajtószerű védekező funkciót fejt ki érzelmi színezetével, nem lehet pl. idegen vagy ellenséges nagyságot magyar nyelven dicsérni, mert az ilyen pátosz elviselhetetlenül hamis lesz. Legjobb alkotásai, különösen a költemények lefordíthatatlanok. Fizikai fájdalmat érzünk, ha idegen nyelvre fordítva olvassuk valamely kedvelt költőnk verseit. Akkor jutunk tudatára, hogy a nyelvben magában az értékelésnek sajátos rendszere él, amelyet átültetni egy más nyelv értékrendszerébe reménytelen vállalkozás.

Irodalom és művészet különös jelentőséget nyer annak következtében, hogy a magyar a szép kapuján jut az örök értékek világába. Talán ez a legdöntőbb különbség az egyes nemzetek lelkisége között, hogy ki milyen úton jut oda. — A költő egy virágot dob az ég felé, amikor egy költeményt megír s mi azt olvasva utána nézünk s az örök értékek égboltozatán a szép mellett meglátjuk a jót és igazat is. Így az igazi magyar költő a nemzet papja is. És a legnagyobb papok költők voltak egy személyben.

Mint ahogy moralistáink csak nemzeti hibáinkkal foglalkoztak, épúgy az irodalom is saját lelkünk vívódásait tárja elénk, a mi lelkünk, amelyik elsősorban nemzeti lélek, talál benne kifejezést, itt egészül ki élete, rajta keresztül szeretjük meg végzetünket. Ezt a funkciót a magyar irodalom tökéletesen betölti. Ennek következtében világirodalmi hatása kisebb, mint értéke, de ez nem baj, mert a magyar léleknek erre az irodalomra van szüksége. Az irodalom tehát nemzeti irodalom anélkül természetesen, hogy az politikai program-irodalom lenne. Itt válik legjobban érthetővé a magyar nemzeti lét problémájának mélyen élményszerűsége. Mások, más nemzetek, akik nemzetté fejlődtek, államot

alkottak, ezt a problémát a maguk számára elintézték és áttértek a biztosított lét korlátain belül örökebb igényű tevékenységek folytatására. Ez nem adatott meg nekünk. Újra és újra át kell élni azt, hogy a nemzeti lét előfeltétele személyiséggé gazdagodásunknak és ezt állandóan éljük is a folytonos végső veszedelem hatása alatt. Mi figyelmeztethetnénk ezzel az élményszerűséggel az összes többi nemzeteket, ennek a létformának nagy emberi értékére.

A magyar irodalom legkiválóbb eredménye a költészet. «Lantosokban és honfiakban» sohasem szűkölködtünk, mondotta már a XIX. század elején Széchenyi István és azóta is a magyar költészet olyan értéknívót jelent, amely felveszi a versenyt bármelyik nemzet lírájával.

A magyar vers nemcsak az érzelmek kifejezője azonban, még a legkönnyebb dalban sem, hanem egyben valamilyen módon állásfoglalás a magyar élet kérdéseiben.

A külföldön is ismert drámai költemény, Madách Imrének «Ember tragédiája» című műve, a magyar lélek jellemző vonásainak egész sorát mutatja. Benne van a nekilendülés és kiábrándulás gyors ritmusa, csendes bizalmatlansága az eszmékkel szemben, talán az újtól semmi jót nem várás is, valami megnyugvás az anyatermészet bölcsességében. Az érzelgősség teljes hiánya, a változhatatlan sors vállalása. Benne van az a hajlandóságunk, hogy szeretjük nézni az életet, jellemző az is, hogy a magyarság nem szerepel az egyes képek között (a mi nagy szerepünk még nem következett el, bár a többit végigharcoltuk gondolatban), ott van a képszerűen látás, de legfőképpen egész életének legmélyebb irányelve: a küzdj és bízva bízzál!

Az egész magyar költészetet jellemzi a nemzeti lét veszélyeztetettsége miatti pesszimizmus. Ennek a tragikus életérzésnek nyilvánvaló okain kívül arra kell külön rámutatni, hogy talán abból az érzésből is táplálkozik, hogy tragikusan veszélyes helyzetében milyen nagy értékek védelmét vállalja és kicsiny létére milyen nagy feladatot kell megoldania.

A tudomány nagyszerű egyes eredményektől eltekintve, nem képviseli ma sem még méltóképp a nemzet szellemi erőit. Ennek okai, hogy az érdeklődés voltaképpen csak azok iránt a munkák iránt volt meg, amelyek által a nemzeti létet jobban

megértve jobba is tudjuk tenni. Az ilyen élményből fakadó tudomány számot tarthat elismerésre. A «csak elmélet» éppen úgy mint a másodkézből összehordott ismerethalmaz, nem kelt érdeklődést. S mint ahogy a magyar ember nem válik munkagéppé, épp úgy a magyar tudós is ritkán szürkül csak «szakemberré». — A szellemi élet széttagolt, nem ismerjük eléggé a múlt értékeit, nem veszünk tudomást a jelen értékeiről sem. A külföldet járó magyar nem a nagy gyárat, nagy hajókat, vagy pezsgő nagy városi életet fogja megirigyelni, de irigykedve hallja az Odeonban Molière-előadás alkalmával egy pár pillanatra felbuggyanni azt a kacagást, amelynek spontánságában és egységességében három évszázad folytonos, meg nem szakított kulturális fejlődését érzi meg. A legnagyobb élmény, amit nyugati országokból hazahozunk: a nemzet szellemi értékeinek megbecsülése, a szellemi élet egységessége.

Reális józan látása, megfigyelőképessége biztosítja számára az eredményeket a természettudományok terén is, ami még azzal örömmel is jár, hogy bekapcsolódhatik teljes értékűleg a nemzetközi munka közösségébe.

Aki a csárdást, a magyar nemzeti táncot egyszer is látta táncolni, elhiszi, hogy ez a büszkeség, az önérzetes ember tánca, — s akiben elaludt ez az érzés, büszkévé tudja táncolni magát általa.

A magyar humor tartalma, amit Babits fejtett ki szépen: a szemlélődő ember nyugalma, aki a cselekvés hívságosságát látja, a ráérő ember fölénye a sürgölődő felett. Annak fensőbb-sége, aki önmagában hordja értékét, afelett, aki azt külső cselekvéssel akarja megszerezni. Egybefoglalva a maradandóság gyermeke nézi derűvel a mulandóság erőlködését anélkül, hogy a cselekvő életbe beavatkozni akarna.

Amint a költészet, a vers lelkének elengedhetetlen tápláléka, úgy a zene is az, különösképen annak legmagyarabb formája a dal, amely kíséri élete minden megnyilvánulását. Dalol az aratásból hazatérő munkás, dalol az egybegyűlt vigadó kis társaság, és dalol a menetelő katonaság. Sőt, a háború alatt voltak ezredek, amelyek dalolva indultak rohamra az ellenséges lövészárkok ellen. A már idézett költő, Illyés Gyula, aki utalt arra, hogy minden költőnek új rímet kell találnia a föld egyik rímében legszegényebb

nyelvében, ezt azonosítja a túlharsogási vágygal, ami a magyarok együtténeklését jellemzi. Az együtt-éneklés eszerint azt jelentené, hogy az individualizmus abban jelentkezik, melyik tudja túlharsogni a másikat. — Egyébként amiként a nemzeti erő a népi erőhöz indult el megújulásért, ép úgy a magyar zene öntudatra ébredése Bartók Béla és Kodály Zoltán élete művén keresztül a magyar nép zenéjében keresi a megújító nemzeti elemeket.

A nomád hódító karaktere, lelkének jellemző alapstruktúrája az európai környezetben, elsősorban a szomszéd nemzetek hatása alatt változott, módosult és gazdagodott. Nyilvánvalóan hatott rá a kereszténység, de ennek a hatásnak lényegét illetően minden megállapítás, inkább találgatásnak minősíthető. Az sokkal inkább feltárható, hogy katolicizmus és protestantizmus milyen mértékben emelték ki egyes meglevő lelki vonásait. Különösen a kálvinista magyarnak van olyan profilja, amely magán viseli nyilván belső megegyezés következtében a kálvinizmus erkölcsi magatartásának vonásait.

Egyébként, hogy az idegen szellemi hatás milyen módon hat az egyes karakterének átalakulásán, gazdagodásán keresztül a közösség többi tagjának kialakult magatartásmódjára, a nemzeti karakterre, — elméletileg nem eléggé tisztázott. Az azonban kétségtelen, hogy ilyen hatás van s ezek között első helyen a magyar nemzeti karaktert tárgyalva, a szomszédos németiség hatása említendő. Ez a hatás azonban úgy látszik, nem egyezésem alapuló volt s túlságosan mélyre nem is hathatott, mert hiszen nem tanulta meg sem a munkát a munkáért elvet, sem az egyéniségnek szervezetekbe való alárendelését, sem a takarékoságot és így tovább. Pedig ez a hatás jött legközelebről. (Értékét, jelentőségét itt csak a nemzeti karakterre gyakorolt hatása szempontjából vizsgáljuk.) Különösen újabb időben elősegítette a nyelvtudás és elősegítette az a körülmény is, amelyet Trubeckoj az idegen hatás előfeltételének tekint, hogy azonos népelem elég gazdagon volt képviselve a középosztályban. A hatás inkább olyan életterületeken jelentkezett, amelyekben a magyar elem nem vett részt, ilyen pl. a kereskedelem és ipar megszervezése vagy városok alakítása, így tehát érthető, hogy a hatás karakter módosítólag nem

nagyon hatott. — A tudomány terén már sokkal inkább érezhető ez a befolyás. Eredményekép kialakult egy olyan tudományos stílus a tudomány egyes területein, amelyet szemben a fentebb elmondottakkal, inkább a német fogalmiság jellemez. Ezek a művek nem kerültek be a magyar szellem vérkeringésébe. Valami elhárító magatartás volt és van ma is ezekkel a munkákkal szemben, amelyeket jellemez, hogy amilyen könnyű őket németre átültetni, éppolyan mértékben lehetetlen azoknak francia vagy angol nyelvre való fordítása. Ez a főképp a XIX. sz. második felét jellemző tudományosság — a maga egyoldalúságában — ma már a múlté. Kétségtelen, hogy tömérdek tanult a magyar szellem a német szellem iskolájában, de azt az elvont fogalmiságot, melyet eközben «eltanult», valami bámulatos könnyedséggel felejtette el, ha francia vagy angol hatás alatt szellemének saját törvényszerűségeire ébredt. Sokkal inkább a vele szemben álló német politikai életformával, azaz Ausztriával szemben folytatott küzdelem váltotta ki s fejlesztette jellemének különböző sajátosságait: általa élte át újra és újra nemzeti léte veszélyeztettségét; önálló, külön léte értékes voltát, — így vált szabadságszeretete egyoldalú függetlenségi törekvéssé, — így erősödött meg lelkében a passzív rezisztenciára való hajlandóság stb., stb.

Még egy jellemzi a német hatást karakterológiai szempontból. Ez a legújabb időkben elsősorban intézmények, felülről hozott törvények útján jelentkezett s ennek következtében annak a belső kompenzációnak kifolyásaképpen, amely az államerő és a nemzeterő között fennáll, a nemzeti szellem, tehát nem a szervező szellem, a többi európai nemzet eszmekincsének felkeresésével igyekezett paralizálni az előbbi hatást s biztosítani lelki ségének függetlenségét.

A legközelebbi jelenben maradván, a német hatás abban az irányban mutatkozik, hogy az individualizmust áttörő társadalmi szervezés példáját mutatja, amelyek ellen azonban a kialakult, az egyén értékét hangsúlyozó nemzeti karakter tiltakozik, annak ellentáll, — hat a népiség nivelláló elve által, amely a magyar szellemség arisztokratikus vonásait támadja meg, ez a hatás sem olyan azonban, amely mélyebb nyomokat hagyna. Leginkább ott állapítható meg a magyar jellemvoná-

sokra való befolyása, ahol a heroikus magatartást helyezi programmszerűen előtérbe, — hatása itt a fiatalabb generációra nyilvánvaló. Érezhető viszont az angol magatartás és életstílus hatása mindazokban, akik azzal közelebbi vagy távolabbi érintkezésbe kerültek, — így a sportszerűség, gyakorlatiasság, a birodalmi gondolatnak s az önkormányzati elvnek szintézise, az emberi egyéniség s szabadság megbecsülése, a tudomány pragmatizmusa és a morális szempontok hangsúlyozása stb.

Hat írónkon keresztül elsősorban, de tudósainkon keresztül is, a francia szellem, mint az egyetemes emberi kultúra lehetőségébe vetett hit, mint a szellem szabadságához való ragaszkodás.

A más országokban inkább előforduló angломánia azonban éppen úgy hiányzik, mint a franciákért való rajongás. Nehezen volna ez összeegyeztethető a vázolt büszke magatartással.

A latinitás nagyjelentőségű hatása s így az olasz hatás is már inkább nyugszik karakterbeli megegyezéseken.

Sajnos, nem elég élénk a kis nemzetek magatartásának hatása, őket nem ismerjük eléggé. Kivétel talán Svájc, melynek nemzeti létproblémáival való vívódása önönmagunkat igazol és hitünkben való megmaradásra bátorít.

Örök programunk: magyarnak lenni és európainak, mégis tagadnunk kell azt, hogy létünknek Európa adott értelmet. Mindig tágra nyitottuk érdeklődésünk kapuit, igyekeztünk meríteni a közös eszmekincsből, azonban teremteni a magyar földön eddig még értéket csak a nemzet génuszából merítő, saját erejéből alkotó szellem tudott. Értelmet pedig létnek soha nem adhat semmi, ami kölcsönvett, csak az, ami lényünk mélyéből fakadt. Balgaság volna azonban tagadni, hogy a boldogabb nyugati államokban ezek az örök értékek, amelyeknek sajátos egysége a magyar értékrend, nem volna jobban kidolgozva és nem került volna állandóan minket megelőzően tökéletesebb kifejtésre. Ez azonban nem cáfolja meg az előbb mondottakat. Sohasem mondtunk le arról, hogy magyar értelmet adjunk az európai igéknek. Szükségünk van Európára, mert hiszen a büszke ember értékrendjében irányító szerepet játszó eszmék: szabadság, szépség és igazság Európa értékei. Ahhoz, hogy magyarok maradjunk,

feltétel, hogy Európának hite legyen a létének értelmet adó örök értékekben és ereje legyen azok megvédelmezéséhez. Ha nem tudunk magyarok maradni, mert ezek az értékek elhalványodnak, úgy annak elsősorban és kizárólag Európa az oka. S ezt azzal kell kiegészítenünk, hogy a magyarság és az örök értékek között más, akár milyen értékes nemzet értékrendjére, mint közvetítőre szükség soha nem volt és soha nem is lesz. (A magyarnak, hogy valami legyen Európában, egyedül magyarnak kell lennie; ez dicső és nemes öröksége» (Széchenyi).

A magyar nemzeti karakter örök vonása az a büszkeség, amely az utolsó mondatból kicsendül és ahhoz minden változás közepette ragaszkodunk. Jöhetnek társadalmi átalakulások, amelyek változtatni fognak és változtatniuk is kell ennek a büszke magatartásnak külső megjelenési módjain, gazdagítani kell belső tartalmát, de meg kell maradni a büszke magatartás azon funkciójának, amely az értéket megőrző attitűd, mégpedig olyan, amelyik átéli a magáé gyanánt, az értékeket. A változás lehetőségei előttünk vannak, — biztató formában a kisebbségek életében, és méginkább a parasztság értékes lelkiségének felismerésében, így a magyar nemzeti karakter, amelyről azt mondtuk, hogy a magyar lét problémája napjainkban, most mint nemzetnevelési program jelentkezik, ez egy olyan program, amelyik voltaképpen már az életben szemünk előtt folyó változás irányában igyekszik szabályozólag elősegíteni a karakternek olyan alakulását, amelyet a jelenben felmerülő új feladatok kívánnak, hogy örök rendeltetésének megfelelhessen. Ha karaktere így nem gazdagodik — félő, kiszorul a cselekvők sorából. Ennek lényege, hogy élményszerűleg kell élnie annak, hogy a munka a mindennap végzett munka és nemcsak mennyiségben, hanem minőségben is a soha nem szűnő harcnak fajtája. A küzdelem helyébe itt a munkának kell lépnie, anélkül azonban, hogy úrrá lenne a «kifizeti magát» sekélyes utilista elve, anélkül, hogy harckészsége és heroikus sorsvállalása elsorvadna. Ez megtörtént már szellemi síkon, ennek a karakterbeli átalakulásnak előfeltételei adva vannak. A szociológiai síkon való realizálás következménye lesz előbb-utóbb ennek a már kialakult értékrendnek, melynek hatása alól ma már senki sem

vonhatja ki magát. Az állam után felfedezte a magyar lélek a társadalmat is s nemzeti karakterének megerősítése céljából felfedezte a népet, mint megerősítő ősforrást. A program tehát társadalmi struktúrájának olyan átalakításán keresztül vezet, amely a munkát is a maga méltóságába helyezi, a népet nemzetté emeli s egyszerismindenkorra elveti magától azt a megoldást, hogy karakterének nemességét megóvandó, a hajlékonyságot, vagy bizonyos munkák végzését idegen elemekre bizza. S mert minden előfeltétele meg van annak, hogy ez a változás olyan módon megy végbe, hogy nem fogja életerejét kikezdeni, s legbelsőbb lényegét meghamisítani, — bátran állítható, hogy ha az egész földet újra felosztják is, — a magyar lélek legkisebb parcellája is szabad marad.

Trócsányi György.

Utószó. Fenti tanulmányom 1939 március havában készen volt egy külföldi gyűjteményes munka számára és rövid kivonata megjelent a Hungarian Quarterly 1939 áprilisi számában. A szövegen egészen jelentéktelen módosításokon kívül nem változtattam, mert ez ma már így bizonyos mértékig kortörténeti dokumentum is. Akkor talán túl közelről láttuk a magyar büszkeséget, ma hajlunk arra, hogy a kelleténél messzibb távlatból nézzük. A külföldi publikáció megkívánta a stílus «színesebb» voltát, s a meghatározott terjedelem mellett részleteket nem dolgozhattam ki, csak utalhattam rájuk. Másfelől sok olyan adatot közöltem, amit nem tartottam volna szükségesnek megemlíteni, ha a magyar közönségnek írok. Ez esetben nagyobb gondot kellett volna fordítanom, az egyes lelki vonásoknak a büszke érzülettel való összefüggésére, ami persze azzal a veszéllyel járt volna, hogy előtérben inkább a «büszkeség» állt volna, mint a magyar karakter.

Lépten-nyomon irodalmat idézni feleslegesnek tartottam, mert több évtized óta folyó kollektív munka eredménye az elért magyar önismeret. A büszkeség élmény, nagy jelentőségét Ady költeményeivel, az azokból vett idézetek egész sorával kellene igazolnom, ő volt az egyre nehezebbé váló magyar büszkeség

főforrás Széchenyi István, de ismertem és használtam természetesen Ravasz László, Szekfü Gyula, Babits Mihály, Illyés Gyula, Makkai Sándor, Kornis Gyula, Imre Sándor, Karácsony Sándor és Prohászka Lajos műveit is, de lehetetlen volna felmutatnom, hogy mi az, amire csak egyik vagy másik szerző útján jöttem rá. Nem idéztem a «faji lélekről» szóló rövid fejtegetéseknél sem Méhelyit, sem Bartuczot személy szerint, az ő eredményeik: ma már többé-kevésbé, ha vitatottan is tudományos köztudat. Egyébként a nemzeti önismeret kérdésével összefüggő módszertani és egyéb kérdésekre a jövő számban fogok kitérni, ahol a Szekfü Gyula szerkesztésében megjelent «Mi a magyar» című könyvvel foglalkozom.

Nem tartom szükségtelennek azonban annak megemlítését, hogy jelen tanulmány anyagát voltaképpen «a híres magyar büszkeségről» szóló tanulmányomhoz gyűjtöttem, amelyben a magyar «mozdulatlanság», «nehezen mozdulás» okainak egyikét szerettem volna felmutatni. Az idő azonban elhaladt e felett a probléma felett is és ma már a magyar büszkeség problematikája egészen más hangsúllyal bír.

S ezért kiegészítőleg: a magyar ember büszkesége nem abból táplálkozik, hogy ő a nemzeti közösség tagja, hanem a magyar nemzeti büszkeség a nemzet egyes alkotó elemeinek büszkeségéből alakult. Nem térhetünk itt ki arra, hogy mit kell értenünk ebben az összefüggésben nemzeti karakter alatt, csak arra mutatunk rá mégegyszer, hogy ez a magatartás ú. n. történeti osztályainkat és a parasztságot jellemezte elsősorban és sokkal kevésbé a teljesítményi elv szerint élő polgárt vagy az ú. n. intelligenciát. A modellek is, amelyekről ezt a portrét rajzoltam az említett rétegekből kerültek ki és főképp a régi generációból. Társadalmi forma és karakter, nemzeti sors és karakter összefüggései kétségtelenek tekinthetők. Ma nyilvánvaló, hogy ez a büszke magatartás több szempontból is időszerűtlenné vált és a megoldásra váró elméleti feladatok között nem a legjelentéktelenebb az, amelyik arra a kérdésre keres feleletet, hogy milyen lesz egy új társadalmi formán belül az új magatartás; ez az új magatartási mód hogyan módosítja az eddigi uralkodó rétegek lelkületét és jellemét; új társadalmi rétegnek kell-e szükségképpen az új formák bizonyos elemeit megalkotni, stb.,

stb. Annyi bizonyos azonban és ezt nem árt külön hangsúlyozni, hogy nincs sem «nemzeti alázat», sem «nemzeti szerénység». Egy nemzet addig «nemzet» amíg «büszke» és addig állhat fenn, míg a nemzeti közösségnek vannak értékes tagjai, akiknek egyéni büszkeségéből mint eredmény megszületik: a nemzet büszkesége. Ne szégyeljük tehát ma sem a híres magyar büszkeséget, mert neki köszönhetjük, hogy a trianoni ország-csonkítás nem vált lelki és erkölcsi Trianonná. S a jövőben is csak ez óvhat meg az ostromló hasonló bajtól, — feltéve persze, hogy egy új magyar nemesség korszerűvé tudja tenni a büszke ember által védett nemzeti értékállományt.

T. Gy.